

תנובות שדה

גליון תורני בענייני
מצוות בתלויות בארץ
וכשרות המזון

גליון 106 / שבת - אדר תשע"ג

מצוות התלויות בארץ • הלכות הנוהגות בהתיישבות • חרקים במזון מן החי ומן הצומח • כשרות המזון

תנובות שדה

קובץ דו חודשי
בהוצאת: המכון למצוות התלויות בארץ
הקובץ יו"ל בסיוע:
משרד המדע - מינהל התרבות

העורך:
הרב יוסף מאיר שטורן
meir.macon9@gmail.com

ניתן לשלוח מאמרים תורניים,
מחקריים, בתחומי עיסוקו של המכון,
או תגובות על הנכתב בגליונות השונים,
לכתובת המערכת, או לפקס, או לדואר
האלקטרוני

כתובת המערכת:
המכון למצוות התלויות בארץ
מושב בית עוזיאל
ד.ג. שמשון מיקוד 99794
טלפון: 08-9214829
פקס: 08-9207911
macon1@bezeqint.net

דמי מנוי לשנה: 54 ₪

תוכן הספר

5	דבר העורך עשות ספרים הרבה
7	מידע הלכתי – אמנון מתובל * אצות ים * שאריות חומרי הדברה הרה"ג רבי שניאור ז. רווח שליט"א רב במ"א גזר ויו"ר המכון למצוות התלויות בארץ
9	דין הערים עזה ורמלה לעניין גבולות ארץ ישראל מרן הגאון רבי עובדיה יוסף שליט"א הראשון לציון ונשיא מועצת חכמי התורה
12	* וימי הפורים האלה נזכרים ונעשים בכל שנה ושנה * דינו ומנהגי פרשת שקלים מו"ר הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א הראשון לציון והרב הראשי לישראל
15	מכתבים בעניין תרו"מ בעיר אילת הרה"ג רבי שניאור ז. רווח שליט"א רב במ"א גזר ויו"ר המכון למצוות התלויות בארץ
19	* מיני ירק האסורים בכלאי הכרם * איסור הנאה מכלאי הכרם הרה"ג רבי אליהו ראש שליט"א מרבני המכון
24	הפרשת תרו"מ בשבת הרה"ג רבי משה לנדאו שליט"א מרבני המכון
28	הרכבת אילני סרק הרה"ג רבי משה פרץ שליט"א מנהל מח' הכשרות שע"י קהילת 'מגן דוד' ורב 'מדרש לתורה' מקסיקו
34	מדור בשבילי הכשרות - הפרשת חלה על מאפים דקים מאת עורך הגיליון

בסייעתא דשמיא

"עשות ספרים הרבה אין קץ"

זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו. בימים אלו הוציא המכון למצוות התלויות בארץ לאור עולם, שלשה ספרים חשובים שהושקעו בהם עמל ויגיעה רבה.

הספר הראשון, ייחודי ביותר, **"חובת הארץ"** - תמצית דיני מצוות הארץ ודינים הנהוגים בהתיישבות **להגאון רבי ניסים עזרא כדורי (כצ'ורי) זלה"ה** מגדולי רבני בבל בדור האחרון, בהוצאה חדשה ומחודשת.

קונטרס זה נדפס בחיי המחבר בשנת תשי"ד בדפוס ישן נושן, וגם ה"חובת הארץ" שנלווה לספר מעשה נסים בשנת תשל"ה ע"י חברת אהבת שלום, יצא לאור ללא מקורות וציורים.

ועתה בס"ד הקונטרס מודפס מחדש, עם מקורות, הערות, הארות וציורים למען יוכלו הכל ליהנות מזיו הדרו.

ספר זה יוצא לאור ע"י המכון כהמשך למגמת המכון להוציא לאור גנוזות וכת"י של רבותנו חכמי ספרד מכל הדורות. על העבודה ועל המלאכה עמד **הרה"ג רבי אליהו ראש שליט"א** מרבני המכון ועימו עורכי משנה וחברי צוות מחוקרי המכון, ועל כולנה ליווה ופיקח והעיר והאיר והביאו לספר זה לידי גמר טוב, ראש המכון הרה"ג **רבי שניאור ז. רווח שליט"א**. יה"ר שזכות רבינו המחבר זצ"ל תעמוד לימין כל העוסקים בההדרת קונטרס זה ובשאר כתביו, אמן.

ספר נוסף ונכבד שיצא לאור על ידי המכון למצוות התלויות בארץ, הלא זהו ספר **"תולעת שני" - חלק ד** להרה"ג **רבי שניאור ז. רווח שליט"א**, העוסק בדיני חרקים במזון בדגנים, קטניות ומוצרי מזון מעובדים.

כרך זה הוא הרביעי בסדרת הספרים המקיפה את כל מציאות החרקים ודרכי הזהירות והניקוי והטיפול בסוגי המזון השונים מפני נגיעות בחרקים, סדרה שהביאה לזיכוי הרבים מאין כמותו בכל הנוגע להימנעות מאכילת שרצים רח"ל. סדרה זו הינה פרי עבודה מתמשכת של כעשור שנים של מחקרים הלכתיים ויישומיים מעמיקים ומקיפים בכל רחבי העולם, שנעשו ע"י יו"ר המכון הרה"ג **רבי שניאור ז. רווח שליט"א** יחד ובסיוע צוות החוקרים של המכון ובסיוע גופי חוץ נוספים כמו מפעלים ומעבדות מחקר וגופי כשרות וכיוצ"ב.

לכרך זה שהוא אחרון בסדרה, מצורף גם אינדקס השלם לכל ארבעת הכרכים, המכיל מעל שלשת אלפים ערכים וציונים! כדי שהקורא יוכל לחפש את הנדרש לו כיאות ולמצוא ביתר קלות.

כרך זה יוצא במתכונת מהודרת ביותר אחר שעבר עיצוב ועיבוד תחת ידיו האמונות והמקצועיות של הרה"ח ר' יהודה קנובלביץ מחברת 'יהודה הפקות' ועליו תבוא הברכה.

ויה"ר שיתקיים בהרב המחבר ובחברי צוות החוקרים וכל המסייעים מ"ש חז"ל, "כל המזכה את הרבים אין מגלגלין עבירה על ידו", ובפרט שכל מהותו ותכליתו של מפעל חשוב זה היא למנוע עבירות של אכילת שרצים ח"ו מכלל הציבור.

הספר השלישי, **"אדרת אליהו"** על מסכת זרעים חלק א מאת הרה"ג **רבי אליהו ראש** שליט"א מרבני המכון, שהוא הספר השני בסדרת ספרי **"אדרת אליהו"**, כאשר בחיבור זה נתבררו לעומק סוגיות העוסקות במצוות התלויות בארץ באופן של אסוקי שמעתא אליבא דהלכתא, מהמשניות ומהרמב"ם דרך סוגיות הש"ס ועד לדעות והכרעות הפוסקים בכל דבר ועניין, דבר דבור על אופניו, כאשר הגאון המחבר כדרכו בקודש הופך בה והופך בה בכל סוגיה ועניין ומוליך ומביא מכל דברי הראשונים והפוסקים, לפלפולא ולהלכתא ברוב עמלות התורה. יתן ה' לגאון המחבר שליט"א ולב"ב ולכל העוזרים והמסייעים שפע ברכה והצלחה והמשך עליה בעמלות התורה מתוך שפע ברכה והצלחה ורוב נחת, אמן.

"המכון למצוות התלויות בארץ", שם לו למטרה להרבות את לומדי תורת זרעים, ועל כן אין המכון חוסך באונו והונו כדי להוציא עוד ועוד ספרים על דיני מצוות הארץ בכל רמות הלומדים. ב"ה במסגרת המכון יצאו כבר ספרים רבים בתחום זה כדי שישמשו כעזר ללומד, למורה, לרב ולשאר הנצרכים הלכה למעשה בדינים אלו. ספרים אלו שיצאו לאור זה עתה חוברים לשאר הספרים שיצאו בהוצאת המכון.

יחודיותם של ספרי המכון היא הכרעתם של רבותינו גדולי רבני ספרד, החל מרבני הרמב"ם ועד פסקו של מרן השולחן ערוך וממשיך בסדר הדורות עד ימינו אנו על פי הכרעת מרנן ורבנן שליט"א ובראשם מרן ג"ע הראש"ל הגר"ע יוסף שליט"א, ואחריו בקודש מורה דרכו של המכון מיום היווסדו מו"ר ועט"ר הראש"ל הגרש"מ עמאר שליט"א, שתמיד מקדיש מזמנו העמוס להשיב לנו על שאלותינו ולהדריכנו בדבר ה' זו הלכה.

מתפללים אנו ומייחלים שספרים אלו היוצאים בימים אלו על ידי המכון יתרמו את חלקם להגברת המודעות של מצוות הארץ, ונזכה בקרוב לקיים את כל מצוותיה של ארצנו הקד' מן התורה בביאת הגואל ובבנין ירושלים ובית תפארתינו, אמן.

**בברכה
העורך**

א. אמנון מתובל:

בחודשים האחרונים מצוי מאד שיווק של פילה דג אמנון שמקורו מסין כאשר הוא משווק בתוספת תיבול מסוגים שונים. שיווק הדגים באופן זה, נועד לצרכים מסחריים בלבד [על מנת להקל במיסוי הדג המיובא, ואינו קשור לאיכות הדג שמקורו מאותן בריכות גידול של הדגים שאינם מתובלים, ולכן מחירו נמוך מאותם דגים שאינם מתובלים]. לאחרונה נפוצו שמועות שאינן מבוססות כלל במציאות, על חששות כשרות של התבלינים, ועל כך שהם נטחנים במטחנות של דגים טמאים ועוד חששות ככל שעולה על הדמיון וכל מי שיד ורגל לו בתעשיית הכשרות יודע שלדבר זה אין אחיזה כלל במציאות, הגם שטכנית הכל אפשרי, אולם כל התבלינים נרכשים מחברות המייצרות רק תבלינים. זאת ועוד, שבפועל כל התבלינים שעמם מתבלים את הדגים מיוצרים בכשרות צמודה אף במפעל התבלינים וכל מיכל או שק נחתמים בחותם כשרות ומשווקים אל מפעלי הדגים, שם המשגיח מקבל את התבלינים חתומים בחותם כשרות ומייצרים רק עם תבלינים אלו. וביודעי קאמינא, על הדגים בכשרות שלנו שכך היא ההנהגה בכל הייצורים, וכאשר ביררתי גם עם כשרויות נוספות כך גם הם נוהגים. כך שלמעשה אין המטרה בשמועה זו כלל לתועלת, אלא להכפשה על דברים שבפועל אינם.

ב. אצות ים:

כבר התרענו רבות וגם במדור זה בגיליונות הקודמים, על בעיות הכשרות כולל בעיות של הימצאות שרצים באצות ים, ועל כך שאין לרכוש תוצרת של אצות ים אלא בייצור מיוחד ובהשגחה צמודה, כי בכל דרך אחרת בהכרח שיהיו בעיות כשרות כלליות או בעיות חרקים. חשוב להדגיש כי מלבד בעיות של חרקים, כבר התרענו על כך שיש קווי ייצור שמוסיפים בהם אבקות למיניהם כגון אבקות של שרימפסים ועוד. ועל כן חובת הזהירות מרובה ביותר. במהלך השנה האחרונה בבדיקות שעשינו לאצות הים, היה נראה שיש התקדמות חיובית כלשהי ברמת הניקיון ואכן מצאנו פחות שרצים המעורבים בין העלים בעלי הנור [אצות ים המיועדים לתעשיית השוסי], אולם בחודשים האחרונים הבדיקות מראות שוב עלייה גדולה של סרטנים המעורבים בין העלים [המגיעים לארץ בכשרויות שונות מחו"ל ובפרט מסין]. ועל כן אנו שוב מתריעים לפני נותני הכשרות שיש להימנע כליל מלהשתמש במוצר זה כאשר הוא נעשה שלא בהשגחה צמודה, תוך הקפדה על ענייני כשרות כללים ועל ניקיון ובדיקה מוחלטת להסרת על העלים הנגועים בחרקים ובשרצים השונים.

ג. שאריות חומרי הדברה:

בגיליונות הקודמים כבר התייחסנו לנושא זה באופן כללי ובמבט מורחב [ואגב אעיר, שנאמר לי כי בכתבת תחקיר שהתבצעה בתקשורת נמצאו שאריות חומרי הדברה אצל 3 חברות במוצר אחד כפול 4 מהמותר וב2 חברות אחרות נמצאו המוצרים תקינים. ובהקשר לזה ראוי לציין כי שבוע לפני אותה כתבה נבדקו ע"י משרד הבריאות ירקות עליים מגידול הגיל ובכל המוצרים שנבדקו נמצאו שאריות חומרי הדברה בשיעור של כפול 10 מהמותר. כלומר המצב בגידול הרגיל חמור שבעתיים מהמצב בגידול המיוחד, ועובדות אלו מאששות את מה שכתבנו כאן בגליון הקודם]. והנה רבות נשאלנו על כך בחודשים האחרונים ע"י עמך ישראל השואלים את הדרך שבה ילכו, וכמובן שבאפשרותי לענות רק על החברות שבכשרות של המכון. ובכן: החברות העומדות תחת כשרות המכון, מחויבות בהסכם הכשרות לעמוד בתקנים של חומרי הדברה, ומחויבות להעסיק מומחה בתחום שמלווה אותן על הביצוע בפועל. כמו כן הן מחויבות אחת לשבוע לבצע בדיקה מקיפה באחת מ 3 המעבדות המאושרות לכך מטעם משרד הבריאות, כאשר החברות שתחת פיקוח המכון עובדות בעיקר עם המעבדה "מעבדות קטיף". ומידי שבוע עם קבלת התוצאות מפקחי המכון מקבלים העתקים מן הבדיקות לבצע מעקב אחר התוצאות וב"ה פעולה זו היא איננה מן החודשים האחרונים, אלא זמן רב שאנו נוהגים כך, כיון שברור לנו שחותם כשרות הוא על כל המכלול, ולא דווקא על חרקים.

והי"ת יצילנו מכל טעות בהלכה ובהוראה.

בייקרא דאורייתא

שניאור ז. רווח

דין הערים "עזה" ו"רמלה" לענין גבולות ארץ ישראל*

אודות עיר "עזה", נשאל בשו"ת הרדב"ז ח"ד (סי' ל) אם דינה כארץ ישראל וחייבת בתרומות ומעשרות, והשיב דודאי חייבים להפריש תרומות ומעשרות, ואין להביא ראיה ממה שאין עושים שם שני ימים טובים של גליות, כי אין דבר זה תלוי בארץ ישראל, אלא במקומות שהיו דרים שם רוב ישראל, והיו השלוחים מגיעים לשם, וכמ"ש הרמב"ם (פ"א מהל' קידוש החודש). וכן מצא בכפתור ופרח שכתב שעזה היא בכלל ארץ ישראל. ע"ש.

אולם בשו"ת מהרי"ט (סי' מז) כתב לדחות דברי הכפתור ופרח בזה, וכתב, שהגם שנכבשה בכיבוש ראשון כמו שכתוב בשופטים (א, יח), מ"מ בכיבוש שני לא נכבשה כדמשמע בירושלמי שביעית (פ"ו ה"א), ונראה לי שכל ערי ארץ ישראל שלא כבשו עולי בבל, דין סוריה יש להן. ופוק חזי מאי עמא דבר שהרי כל ישראל אשר ישבו בעזה מעולם ושנים קדמוניות החזיקוה בחו"ל, ורבותינו הקדמונים בירושלים החזיקו אותה בחו"ל לענין תרומות ומעשרות ושביעית, שרוב הפירות והתבואה של ירושלים מביאים לה מעזה.

וראיה זו גדולה מראיית בית שאן, שלפי שהעידו שר"מ אכל עלי ירק בבית שאן בלא מעשר, התיר רבי כל בית שאן ועשאה חו"ל, אע"פ שהיו נוהגים בה איסור כארץ ישראל. ואמרו בירושלמי (פ"ק דפאה) לא סוף דבר הלכה זו, אלא כל הלכה שהיא רופפת בידך ראה מה צבור נוהגים ונהוג כן וכו', והקבלה והמעשה הם עמוד גדול בהוראה וכו'. ע"ש.

וכן מוכח ממאי דאמרין בירושלמי (בכורים פ"ג הל' ג), רבנן דקיסרין אמרין ממנים זקנים בחו"ל על מנת לחזור. ר' זמינא הוה בצור ומנוניה ע"מ לחזור. ר' יצחק בר נחמן הוה בעזה ומנוניה על מנת לחזור.

וכן כתב מהר"ש סירליאו בפירוש הירוש' שביעית (פרק ו הלכה א עמוד עז); ובכורים (פרק ג הל' ג עמוד כט), דעזה מחו"ל היא. ואע"ג דכתיב (שופטים א), וילכוד יהודה את עזה

* תשובה הלכתית זו, מתוך הספר העתיד בע"ה לצאת לאור עולם, "חזון עובדיה" על מצוות התלויות בארץ. ותודתנו מסורה לבנו של מרן שליט"א הגאון רבי משה יוסף שליט"א, שאישר לנו הדפסת מאמר זה יחד עם מאמרים נוספים שיתפרסמו אי"ה בחוברות הבאות.

ואת גבולה, מפרש בירושלמי שביעית (פ"ו ה"א), דמעלי מסים היו, ולא כבשום לגמרי עולי מצרים, לפיכך לא נתקדשה.

וכן העלה בשו"ת מלבושי יום טוב (סי' יז), והביא ראיה ממה שפסק הרמב"ם (הלכות סנהדרין פ"ד ה"ו), שכל ארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים ראויה לסמיכה, ובירושלמי (בכורים פ"ג ה"ג) מבואר דעזה דינה לענין סמיכה כח"ל, ובע"כ דס"ל להרמב"ם דעזה היא חוץ מן הגבול שכבשו עולי מצרים. ולפלא על הרדב"ז שכתב בפשיטות שהיא מארץ ישראל. ולפע"ד זה אינו. ע"ש.

וע' להגאון יעב"ץ במור וקציעה (סימן שז) בקונטרס גדר ישוב ארץ ישראל (דף יד ע"א) שהסכים להרדב"ז, והשיב על דברי מהרי"ט. וע"ע בשו"ת ישועות מלכו (חלק יו"ד ס"ס סו).

והגר"א גרס בירושלמי שביעית והא כתיב וילכוד יהודה את עזה ואת אשקלון, לית עזה ולית אשקלון. ופירש הגר"א, לית עזה, פירוש אינן אותן עזה ואשקלון, דתרי עזה ואשקלון הוו. והרב מהר"א פולדא פירש, לייתי עזה, שאינה אלא תחומה של עזה, ולא עזה עצמה.

והגאון הראש"ל יש"א ברכה בשו"ת שמחה לאיש (חלק או"ח סימן ה) נשאל מאת עמיתו הגר"ש סלאנט, בהיות שבעיר עזה מלפני למעלה מששים שנה, היה בה ישוב ישראל במשך זמן רב, ומסיבת הגלות המר והנמהר שם, נתבטל הישוב משם, והלכו וקבעו דירתם בעה"ק חברון, והניחו את בית הכנסת חרב ושמש, ואת בית הקברות שמש מאין יושב זולת גוים וערלים. והן עתה נתעוררו אחינו בית ישראל אשכנזים וספרדים, וקבעו דירתם בעזה, ועשו בית להתפלל שם בצבור, ועתה הגיע חג הפסח, ושאלו אם יעשו יום אחד כבני א"י, או ב' ימים של גלויות כמנהג חו"ל. והרהמ"ח הביא מ"ש הרדב"ז הנ"ל, שדין עזה כארץ ישראל לענין חיוב תרומות ומעשרות. וגם העיד הרדב"ז שנהגו לעשות יו"ט אחד כבני א"י. וכתב לפלפל בזה, על פי דברי מהרימ"ט. וסיים, שאם העשרה הראשונים היו מבני א"י, ינהגו כמנהג א"י ויעשו רק יום טוב אחד. ואם העשרה ראשונים היו מחו"ל ינהגו כמנהג המקום שיצאו משם. וכל הבאים אחריהם נגררים אחריהם. ע"ש. (וע"ע להגר"י פינטו בשו"ת נבחר מכסף (סי' ח), שהעיד ג"כ שבעיר עזה המנהג לעשות יו"ט אחד. וכן פסק הגר"ש סלאנט הובא בספר תורת רבינו שמואל סלאנט עמוד נב והלאה).

אולם הרה"ג רבי עובדיה הדאיה בשו"ת ישכיל עבדי ח"ו (חאו"ח סי' ב) השיג על דברי הרב שמחה לאיש הנ"ל. והעלה שבכל אופן יש לנהוג יום טוב אחד. ע"ש. וע' בשו"ת מהריט"ץ (סוף סימן רטז). גם בשו"ת משפטי עוזיאל תנינא (חאו"ח סי' סו) השיג כן על הרב יש"א ברכה, וכתב, שאין הדבר תלוי באנשים הראשונים שבאו לשם, אלא תלוי במנהג המקום. ובזה יש לסמוך על מ"ש הרדב"ז שמנהג המקום לעשות רק יו"ט אחד. ע"ש.

והן עתה חזרה חנה לשחרוריתה, ונמסרה העיר עזה בידי אנשי חמס המרצחים שונאי ישראל מבני הישמעאלים. יהי רצון שהקב"ה יעקור אותם משורשם וישמידם ויאבדם במהרה בימינו, וישיב בנים לגבולם. אמן.

ודין רמלה, כתב בספר פרי האדמה ח"ג (דף מו ע"א), שנראה שהיא חוץ לארץ, ואין שביעית נוהגת בה. ע"ש. אולם ע' בברכי יוסף (סי' תצו סק"ט) שכתב, ונהירנא שמורינו

הרב הגדול רבי יצחק הכהן, כשחזר להתיישב בירושלים ת"ו, ובא באניה עם סיעה גדולה מבני חו"ל נתעכבו ברמלה בחג העצרת, ועשו יו"ט יום אחד בלבד. וכ"כ הרב המגיה בשו"ת נבחר מכסף (ס"ס ח). ואע"פ שאין מזה ראיה, וכמ"ש הרדב"ז ח"ד (סי' ל) הנ"ל, מכל מקום בספר כפתור ופרח (פרק ז) כתב, כי העיר רמלה כבשוה גם עולי בבל. והובא בשו"ת משפטי צדק גרמיזאן (סי' מג), וכתב, ומיהו לענין יו"ט שני של גליות אינו מעלה ומוריד, שאין הדבר תלוי בארץ ישראל דוקא. ויש דפליגי עליה דהכפתור ופרח, ודן אם יש לנהוג ביו"ט יום אחד, או שנים, ונראה מדבריו שנהגו יו"ט אחד. ע"ש. וזה כדעת מרן החיד"א על מהר"י הכהן הנ"ל. וכ"כ בשו"ת שמחה לאיש (דף קז ע"ד), שברמלה עושים ביו"ט יום אחד. ע"ש. וע' בספר תבואות הארץ (עמוד מו) שאע"פ שהביא דברי הכפתור ופרח, בהערה שם כתב לפקפק בזה. ע"ש. (וע"ע בספר ברכת אברהם בארג עמוד טו והלאה).

וידידי הרה"ג רש"ז ריוח נר"ו בספר חלקת השדה ח"ב (גבולות הארץ סי' ג) האריך לדון בדבר הזה, וסיים, שפשוטו של הכפתור ופרח שרמלה היא ארץ ישראל מוציאה מידי הספק של האחרונים. ואחר שהראני מה שכתב בזה הסכמתי עמו לדונה כא"י, דהכי נקטי רבנן קשישאי. וכ"כ בספר באר בשדה ח"א (עמוד קצג), דנקטינן כהרב כפתור ופרח שהוא חד מן רבוותא קמאי וכו'. ע"ש. וע' בשו"ת מלבושי יום טוב (חאו"ח סי' יז), ובשו"ת מנחת שלמה ח"ב (סי' מד). ודו"ק.

וימי הפורים האלה נזכרים ונעשים בכל שנה ושנה

גדול נס הפורים שהיה בדרך טבעית, בלי שינוי טבעי עולם, ואף בלי להפוך סדר הנהגת העולם שקבע הבורא, כי למראית העין היה נראה עולם כמנהגו נוהג, וכי הם מאבקי בני אדם המתהלכים כדרכם, זה בונה וזה סותר, זה נופל וזה מתגבר, יעלו שמים ירדו תהומות, עד שאילולי כתבו אסתר המלכה ומרדכי היהודי את קורות תשע השנים שמשנת שלש למלכות אחשורוש שבו התחילה המגילה לספר על קורות עמנו בימים ההם, ועד שנת שתיים עשרה למלכות אחשורוש, בה נתלו המן ובניו, וליהודים היתה אורה גם שמחה וששון ויקר, אילולי חיבור כל אותם מאורעות על מגילה אחת, לא היה יודע איש מהנסים והנפלאות, ולא היה חש אדם בקשר האמיץ שבין מאורע למשנהו, אשר הבדילו חדשים ושנים בין אחד למשנהו, ואיך סופו של מעשה אלמוני מתחבר עם ראש האירוע האחר. – מי היה מעלה על דעתו לראות ששטותו של אחשורוש לשמוע בקול מרעיו השיכורים ולהרוג את ושתי המלכה, היתה הכנת הישועה קודם בא הרעה, שתבחר אסתר... ומי היה רואה סופו של מאמר מרדכי על בגתן ותרש והצלת המלך...

לכך באה מגילת אסתר, אשר ברוח הקדש נכתבה, ללמד שגם כל מקרי בני האדם, הנראים כענין טבעי, וכענין של שגרה, הכל בגזירת עליון, נורא עלילות על בני אדם, וכך הנהגת ה' את עולמו, זה שמה מגילת אסתר, שמגלה על הנסתרות.

דיני ומנהגי "פרשת שקלים"

א. תקנת חכמינו ז"ל לקרות פרשת "שקלים" בשבת שלפני ראש חודש אדר הסמוך לניסן, לזכר "מחצית השקל" שהיו כל ישראל נותנים למקדש בחודש אדר בזמן שהיה בית המקדש קיים, עבור קרבן התמיד שהקריבו "שנים ליום עולה תמיד" עבור כלל ישראל. שמאחר שמצות התורה להתחיל בחודש ניסן להקריב תמידין ומוספין מתרומה חדשה, היו מקדימים ומשמיעים על השקלים באדר הסמוך לו, כדי שיגיעו שקליהם באחד בניסן. ובזמן הזה שבעונותינו אין לנו מקדש, נשלמה פרים שפתינו. (נע"פ מס' מגילה דף כ"ט, ואחרונים

ברס"י תרפ"ה). ויש מי שיאמר לפני כן "לשם יחוד", ותבוא עליו ברכה (ראה כה"ח אות ג"ל).

עוד אמרו במסכת מגילה (סוף דף י"ג), אמר ריש לקיש, גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שעתידי המן לשקול שקלים על ישראל, לפיכך הקדים שקליהן לשקליו, והיינו דתנן באחד באדר משמיעין על השקלים.¹ וביאר זאת הגאון רבי חיים פלאג'י (מול"ח אות צ"ה) על פי מה שאמרו רבותינו ז"ל, שהמן היה נותנם לצדקה לעניים, כדי לאבד ישראל, חסד לאומים חטאת, אבל ישראל קדושים, ונהפוך הוא, שעושים צדקה וחסד לקיים נפשות ישראל, לשמור מצות ה', ולא לאבד שום נברא חלילה.

ב. מוציאים שני ספרי תורה, בראשון קוראים שבעה עולים בפרשת השבוע, והמפטיר קורא בספר השני "פרשת שקלים", בתחלת פרשת "כי תשא" שכתוב בה ענין השקלים, עד "ועשית כיור נחושת", ואומר קדיש (שו"ע ס"א).

ג. אם חל ראש חודש אדר בשבת, מוציאים שלשה ספרים, בראשון קוראים שבעה עולים בפרשת השבוע, בשני קורא בפרשת ראש חודש (מ"וביום השבת"), ובשלישי קורא המפטיר בפרשת שקלים (שו"ע שם).² – אם קראו בספר הראשון שבעה עולים, האחרון אומר קדיש, וכן העולה לקריאת ראש חודש אומר קדיש, וכן העולה לקריאת פרשת שקלים. וכן המנהג. אבל אם בראשון קראו ששה עולים, אין אומר קדיש אלא השביעי שעולה לפרשת ראש חודש, וכן העולה לקריאת פרשת שקלים.

ד. המפטיר קורא בספר מלכים ב' (מפי"א פי"ז, עד פי"ב פי"ז) "ויכרות יהוידע", שהוא בענין נדבות "בדק הבית" (שו"ע סעיף א'). – ואף בשבת שקלים שהיא ראש חודש או ערב ראש חודש, אין מפטיר בראש חודש ולא במחר חודש, אלא בשל "שקלים" (משנ"ב סק"ג). – אלא שמנהג הספרדים בשבת כזו להוסיף פסוק ראשון ופסוק אחרון מהפטרת "השמים כסאי", או מ"מחר חודש" (חזו"ע עמוד ג' וי"ט).

ה. אבל אם טעו והקדימו לקרוא בתורה קריאת "שקלים", ואחריה צריכים לקרוא קריאת ראש חודש, מפטירים הפטרת ראש חודש "השמים כסאי", לפי שלעולם צריך להפטיר מענין שסיים הקריאה בתורה.³

¹ וכן כתב בספר תיקון יששכר (דף ע"ב ע"ב) בשם מס' סופרים. והובא בשלחן גבוה. כף החיים (אות ג'). וע"ע בגמ' מגילה (דף ט"ז ע"א), אמר להו' המן, אתא מלי קומצי קמחא דידחו ודחי עשרה אלפי ככרי כספא ידידי. וכתבו תוס', שמעתי שעשרה אלפי ככר כסף עולין חצי שקל לכל אחד מישראל, שהיו שש מאות אלף כשיצאו ממצרים, ואמר המן שיתן לאחשורוש כל פדיונם. ודוק ותשכח. עכ"ל. ובהגהות ה"ב"ח חישב הסכומים בדקדוק. ע"ש.

² ואם בשבת כזו, שר"ח אדר חל בשבת, טעו וקראו פרשת שקלים בשבת שלפניו, אינם צריכים לחזור ולקרא פרשת שקלים בראש חודש אדר (חזון עובדיה עמוד כ"ו).

³ כן פסק הגאון בעל שערי אפרים, והובא להלכה במשנה ברורה (סימן תרפ"ה ס"ק ה') ובכף החיים (אות י"ד). וכן פסקו עוד אחרונים, כמובא להלכה בחזון עובדיה (פורים, עמוד י"ט). [א"ה, ולכאורה בכה"ג למנהג הספרדים שבשבת שקלים שהיא ר"ח קורא גם פסוק ראשון ופסוק אחרון דהשמים כסאי, ובשבת שקלים שלמחר ר"ח קורא גם פסוק

ו. אם שכחו לקרוא פרשת שקלים (או אחת משאר ארבע פרשיות), אם נזכרו מיד לפני קריאת ההפטרה, יוציאו ספר תורה נוסף ויניחוהו אצל הספר הראשון, ויאמר קדיש, ויעמוד אחר ויקרא פרשת שקלים, ויפטיר בנביא. – ואם נזכרו לאחר שהתחיל לברך ברכות ההפטרה, ואמר את השם, יגמור הברכה ויאמר קצת פסוקים מהפטרת השבוע, כדי שיהא לברכה מקום לחול, ויפסיק קריאתו, ולא יברך ברכות שלאחר ההפטרה, ויוציאו ספר תורה ויקרא עולה אחד פרשת שקלים, ואחר ברכתו האחרונה יאמר קדיש, ויפטיר הפטרת פרשת שקלים בלא ברכה שלפניה, ויברך ברכות שלאחריה. – ואם נזכרו לאחר שסיים המפטיר ברכות ההפטרה שלאחריה, ואפילו נזכרו לאחר תפלת מוסף, יוציאו ספר תורה ויקראו פרשת שקלים בברכה לפניה ולאחריה, ויאמר קדיש, ויפטיר בלא ברכות לפניה ולאחריה (שער אפרים, במשנ"ב סק"ב ובכה"ח אות ז' – ט').

ז. אם שכחו לגמרי לקרוא פרשת שקלים בשבת זו, נחלקו הפוסקים אם יש לה תשלומין לשבת הבאה, והכרעת מרן הראש"ל שליט"א (חזו"ע עמוד כ"א) שאפשר לסמוך על דברי האומרים לקראה בשבת הבאה, שהיא קודם "שבת זכור".

ראשון ואחרון דהפטרת מחר חודש, ה"ה בכגון זאת שמחמת טעותו צריך להפטיר השמים כסאי, שמ"מ קורא גם פסוק ראשון ואחרון של ויכרות יהוידע].

הרה"ג
רבי שניאור ז. רווח
שליט"א

רב במ.א גזר ויו"ר המכון
למצוות התלויות בארץ

מכתבים בעניין תרו"מ בעיר אילת

הרב שמעון אייזנבך

רב שכונת השחמון
אילת

י' באב תש"ע

לכבוד

הרה"ג הרש"ז רווח שליט"א

מלאכתו מלאכת שמים
יו"ר המכון למצוות התלויות בארץ.
שלום וברכה.

כידוע לכב' זה שנים רבות שאנו מקפידים בעירינו אילת להפריש בדקדוק תרומות ומעשרות מכל היבולים והסחורות הבאים בשערינו מא"י, ללא יוצא מן הכלל.

לאחרונה הופצה שמועה שלדעתו של מרן הראש"צ הגר"ע יוסף שליט"א אין צריך להפריש תרומות ומעשרות בהיוצא מא"י לתחום אילת וזאת עפ"י דבריו ביבי"א ח"י סימן מו ועוד.

הבהרתי לכל השואלים שדוקא מתוך דברי היבי"א ברור מללו שכל ההיתר האמור מדובר כאשר המירוח נעשה על מנת להוציאו לחו"ל כמו בתי האריזה המייצאים יבולם לחו"ל ולא מהנכנה בשוק בצריפין.

וכיהודא ועוד לקרא הבאתי את הדברים של כב' ב'קצירת השדה' (עמ' יח) "ולהלכה דעת מרן הראש"ל שליט"א, שבזמן הזה שתרומות ומעשרות דרבנן וגמר מלאכתן של הפירות על מנת למכרם ולהוציאם לחו"ל, שפטור מלהפריש תרומות ומעשרות.

סוף דבר: אבקש מכב' לשלוח לנו בכתב שלדעת הראש"ל יש להפריש תרו"מ באילת מיבול א"י, כאשר לדבר כב' יש משקל רב בהיותו מחובר לקודש ובפרט במצוות התלויות בארץ.

בכבוד רב וביקר

שמעון בן ציון אייזנבך

לכבוד

הגאון רבי אברהם יוסף שליט"א

רב העיר חולון יע"א

שלום וברכה!

בעניין חובת תרו"מ ביבולים היוצאים לעיר אילת

קיבלתי בימים אלו מכתבו של הרה"ג חנניה אייזנבך שליט"א שמשמש כרב שכונה בעיר ואחראי על מצוות התלויות בארץ בכל העסקים בעיר וב"ה הקים שם מחלקה לתפארה גם על עניני ערלה וגם על עניני תרומות ומעשרות.

ומהות מכתבו הוא אודות כך שיש המפרסמים שאין צורך להפריש תרו"מ מתוצרת היוצאת משאר שטחי ארץ ישראל לאילת, וכל זאת עפ"י דברי מרן הראש"ל שליט"א.

והוא סתר דבריהם ממה שכתבתי בספרי הקטן "קצירת השדה" פ"א ס"ד ובהערות שם, ושם כתבתי הלכה למעשה שאחר שלהלכה פירות ארץ ישראל שיצאו לחו"ל יש בזה מחלוקת ראשונים ודעת רבינו הרמב"ם שפטור ומדייק מרן הכ"מ שפטור אפילו מדרבנן, ולכן סתם לשונו, ודלא כדעת הראב"ד שמחייב עכ"פ מדרבנן. וכן סתם מרן השו"ע כתב כלשון רבינו הרמב"ם ולא חילק לחייב עכ"פ מדרבנן.

אמנם מצאנו שיש מנו"כ של הרמב"ם שכתבו בלשון "זוה ברור" שהיינו דווקא היכא שנתמרח בחו"ל, אולם היכא שהתמרח בארץ אפילו יצאו לחו"ל חייבים. וכ"כ הרדב"ז על הרמב"ם שם. וכ"כ המשנה למלך שהחייב שהיה עליהם בארץ ישראל תו לא פקע. וכן דעת המבי"ט ועוד. וכ"כ על דברי השו"ע השולחן גבוה (יו"ד של"א ס"ק מ"ה). ואמנם מפורסמת דעת הב"ח ביו"ד סי' של"א שלדעת הרמב"ם גם אם נגמרה מלאכתם בארץ ישראל ויצאו לחו"ל לעולם פטורים. וכ"כ בס' מנחת חינוך. וכ"כ מרן הגרשז"א זצ"ל בספר מעדנ"א – תרומות.

אלא שלמעשה בכל זה חולקים הפוסקים מה דעתם של רבינו הרמב"ם ושל מרן השולחן ערוך אך אין לנו דבר ברור בדעתם. ולכן, כתב מרן שליט"א ביבי"א ח"י שיש להקל בפרט בנידון שאלתו כיון שהם ממרחים את הפירות על דעת להוציאם לחו"ל, ודמי למ"ש בשו"ת שאילת דוד סי' יח הגומר מלאכתו על מנת להפקירם אפילו הפקיר אחר מירוח פטור, ובהמשך הביא שכן דייק מדברין מרן הגרשז"א זצ"ל בספרו מעדנ"א תרומות עמ' מ.

ובתשובתו בהמשך הוסיף מרן שליט"א צירופים נוספים שמא הפירות מהשטחים שאינם ארץ ישראל, ושמא מן הנכרי ובכלל שתרומתם בזה"ז דרבנן, ומכל הני הסיק בנידון שאלתו לקולא שיהודים תושבי חו"ל אינם צריכים להפריש תרומות ומעשרות מפירות שהגיעו מארץ ישראל.

והנה כל זה לכאורה לא שייך בנדו"ד, כיון שכידוע לכל מי שעוסק בתחום הפירות והירקות, שכאשר משווקים לחו"ל כלומר ממרחים עבור חו"ל זה יוצא בצורה מיוחדת של

אריזה, בגודל מסויים ובאריזה מיוחדת מאד, וזה משווק דרך חברות שיווק מיוחדות המשווקות לחו"ל וזה תפקידם. וגם כאשר יש להם עודפי ייצוא, הם משווקים לשווקים בארץ ישראל עם הקרטון של חו"ל ומוגדר כעודפי ייצוא. כלומר ברגע שקונים בשווקים הרגילים בארץ זה בוודאי נגמר מלאכתם על מנת לשווקם בארץ ישראל. ורק אח"כ יצאו לחו"ל, ולא בכה"ג דן מרן הראש"ל שליט"א.

מאידך כאשר יש מירוח מיוחד על מנת לשווק בחו"ל או אפילו באילת, כגון מה שיש היום חברה לשיווק ירקות עלים בהכשר הרבנות אילת, והם מכניסים לשקיות עם מותג מיוחד עבור אילת בכה"ג ודאי שיהיה פטור כפי שכתב מרן שליט"א בתשובתו שם, ובפרט שבנידון הירקות עלים הם גם גדלים בתוך בית שזה עוד דרבנן נוסף שחייבים לדעת הרמב"ם כאשר יש חולקים ופוטרים לגמרי.

ועל כן לענ"ד בכה"ג שיש משווקים מאילת שמגיעים לשווקים בארץ ישראל וקנו פירות שהם מזוהים כיבול של יהודי בארץ ישראל [כאשר למעשה כל תוצרת מזוהה היום באמצעות השוברים] ואין זה עודפי ייצוא, יש להפריש מהם תרו"מ באילת, אולם כמובן ללא ברכה, כיון שיש המתירים בכל אופן.

כ"ז הוא הנלענ"ד. ואשמח מאד לקבל עמדת כת"ר בזה ובפרט לאור הדברים שכת"ר שליט"א כבר כתב לגבם בקובץ זכור לאברהם משנת תשנ"ו.

בברכה

שניאור ז. רווח

ז' אלול תש"ע

לכבוד

ידידי ורעי כב' הרה"ג רבי שמעון אייזנבך שליט"א

רב שכונת השכמון – אילת

שלום וברכה!

בעניין חובת תרו"מ ביבולים היוצאים לעיר אילת

הנה קיבלתי מכתבו של כב' שליט"א שכתב שיש המפרסמים שאין צורך להפריש תרו"מ מתוצרת היוצאת משאר שטחי ארץ ישראל לאילת, וכל זאת עפ"י דברי מרן הראש"ל שליט"א בספרו יביע אומר. וכב' סתר את דבריו מתו"ד התשובה ביביע אומר, ומתוך ספרי הקטן "קצירת השדה".

ובאמת שדברי כבודו הם אמיתיים וישרים ואינו צריך לדידי, כיון שאכן הדברים כתובים להדיא בכל המקומות שציננת, וכבר הבאתי בספרי קצירת השדה שם [שהודפס קודם צאת ספרו הקד' של מרן שליט"א שו"ת יבי"א ח"י] את תשובת מרן שליט"א בכת"י כפי

שהביאה בנו הגר"א יוסף שליט"א בקובץ זכור לאברהם משנת תשנ"ו. ולהלן אביא את עיקרי הדברים.

הנה כידוע פסק רבינו הרמב"ם בפ"א מהל' תרומות, שפירות ארץ ישראל שיצאו לחו"ל, פטורים מתרומות ומעשרות, ומשמע שהיינו אף אם מלאכת הפירות נגמרה בארץ ישראל, וכך מדייק בדבריו מרן בכסף משנה שם. ואמנם בספר יראים סי' קמ"ח מחייב בכל גוונא. ודעת רבינו הראב"ד לחייב היכא שנגמר המלאכה בארץ ישראל עכ"פ מדרבנן. והיכא שנגמר את מלאכת הפירות בארץ ישראל, על מנת להוציאם לחו"ל, יש אומרים שלכל הדיעות פטור מלהפריש תרומות ומעשרות. ויש מי שהתרעם על חילוק זה ואינו סובר להלכה [ראה במעדנ"א על הרמב"ם שם. ועי' עוד בחזו"א שביעית סי' ב' סק"א].

והנה כאמור רבינו הרמב"ם לא חילק ומשמע שבכל גוונא פטור, וכן דייק מדבריו בכס"מ שם וגם בדבריו בשו"ע סתם כלשון הרמב"ם ולא חילק. ומאידך דעת המבי"ט שגם לדעת הרמב"ם, אם המירוח היה בארץ חייב.

וכתב מרן הראש"ל שליט"א [בתשובה שהובאה בקובץ זכור לאברהם ושוב נדפסה בשו"ת יבי"א ח"י הנז'] שבזמן הזה שתרומות ומעשרות דרבנן, ובהצטרף היתר נוסף שהוא היכא שנגמר המלאכה נעשה על מנת להוציא לחו"ל, אפשר להקל ויהיה פטור מתרומות ומעשרות.

ולכן הלכה למעשה, לכאורה אחר שכבר כתבתי במקו"א בשם הרבה מפוסקי הדורות האחרונים וגם בשמו של מרן מאור ישראל שליט"א שאילת דינה כחו"ל לעניין מצוות הארץ, הרי שבכה"ג שנעשה גמר מלאכה על מנת לשווק באילת, כגון מה שראיתי לאחד מחברות הירקות ללא תולעים שאורזות במיוחד עבור הכשרות שלכם עבור השיווק בעיר אילת, בכה"ג לדעת מרן שליט"א יהיה פטור מלהפריש תרו"מ [ובפרט שיש כאן עוד צירופי דרבנן של ירקות, וכן שהם גדלים בתוך חממות – בית וראה מ"ש בזה בחלקת השדה חלק שלישי].

אמנם סתם ירקות ופירות הנמכרים בשווקים של ארץ ישראל, שוודאי נארוזו בשביל הרוב המוחלט של ארץ ישראל ולא עבור אילת, יש להפריש מהם תרומות ומעשרות גם בהגיעם לאילת, ללא כל פקפוק אלא שיש להפרישם בלא ברכה, אף אם הם טבל ודאי, בשביל ריבוי הספיקות שיש כאן.

כ"ז ברור ופשוט לענ"ד.

בברכה

שניאור ז. רווח

מיני הירק האסורים מן התורה בכלאי הכרם

בגמ' במנחות אי' דקנבוס ולוף אסורים מן התורה בכלאי הכרם

א. כלאים פ"ב מ"ה, "היתה שדהו זרועה קנבוס או לוף, לא יהא זורע ובא על גביהם, שאינן עושין אלא לשלש שנים". ופי' רע"ב, "קנבוס או לוף, שמינים הללו אין התלעה וחרישה מועלת בהן, לפי שמתקיימים בארץ שלשה שנים ואינן מתלעין".

ובמנחות (דף טו:) אי', "קנבוס ולול אסרה תורה (דתנן היתה שדהו זרועה קנבוס ולוף לא יהא זורע על גביהם שהן עושות לשלש שנים), שאר זרעים מדרבנן הוא דאסירי". ופרש"י, "קנבוס, קנבא. לוף, מיני קטניות. אסרה תורה, בכרם דאין זרעם (של הקנבוס ולוף) כלה שיש להם שורש, ל"א קנבוס ולוף אסרה תורה, דכתיב לא תזרע כרמך כלאים, זרעים הדומים לכרם ובהנך תולין אשכולות כעין ענבים".

ש' הראשונים דה"ה מיני תבואה אסורים מן התורה משום כלאי הכרם

ב. וכ' הרמב"ם (כלאים פ"ה ה"ג), "אינו חייב מן התורה אלא על קנבוס ולוף וכיוצא בהן מזרעים שנגמרים עם תבואת הכרם אבל שאר הזרעים אסורים מדבריהם (ה"ג)".

וכ' הר"ן (הובא בכס"מ) בפרק ראשית הגז דכי אמרו קנבוס ולוף אסרה תורה לאו לאפוקי חטה ושעורה דכל ה' מינין ודאי כלאים מן התורה. וכתב הכס"מ (פ"ה ה"ג) ומשמע לי (לפי דברי הרמב"ם) דתבואה וקטניות וירק אסורים מן התורה שהרי כתב בסמוך (ה"א) דעל תבואה וירק לוקה ומשמע דלוקה מן התורה ואינו מותר אף מדרבנן רק מיני זרעים שאינם נאכלים אבל הזרעים הנאכלים אסורים מן התורה אם הם נגמרים עם תבואת הכרם (פי' שאינם עושים אלא לשלוש שנים כמו שביאר הכס"מ) וזרעים הנאכלים שאינם נגמרים עם תבואת הכרם אסורים מדרבנן (שם בכס"מ). וכן משמע ברא"ש הל' כלאים סי' ד' ובטור סי' רצו. [אולם בפ"י הרדב"ז שם ביאר אחרת בדברי הרמב"ם, ע"ש].

ועי' גם בתוס' במנחות שם ד"ה והתירו הגפנים, דסתם תבואה של חמשת המינים אסורה דאורייתא כמו קנבוס ולוף.

ש' הסוברים דדוקא קנבוס ולוף וה' מיני דגן אסורים מן התורה משום כלאי הכרם

ג. אבל השטמ"ק ריש ב"ב כתב בשם הרשב"א דדוקא קנבוס ולוף וה' מיני דגן אסורים מן התורה, ע"ש. וכן הוא בספר החינוך (מ' תקמח) דאין איסור משום כלאי הכרם מן התורה אלא מיני תבואה וקנבוס ולוף בלבד אבל לזרוע ירקות ושאר מינין וחרצן אסור מדרבנן, ע"ש. ועי' כס"מ (פ"ה ה"ג) דכן הוא דעת התוס' והר"ן דאינו אסור מן התורה אלא תבואה אבל ירק בכרם מותר מן התורה. אבל המנח"ח (מ' תקמח) כתב דהר"ן לא אתא לאפוקי אלא שאר זרעוני גינה שאינם נאכלים וכו', אבל ירקות הנאכלים אסורים מן התורה כהרמב"ם, ע"ש. גם הבאר הגולה יו"ד (סי' רצו ס"ה) כתב דלדברי הר"ן תבואה וקטניות וירקות אסורים מן התורה, ע"ש.

בש' רש"י בב"ב

ד. והנה רש"י ריש ב"ב פירש הברייתא דמחיצת הכרם שנפרצה דמיירי בסמוך לשדה הלבן של חבירו, וקצת משמע דדוקא בתבואה קידש¹. אולם ברש"י (דף כד:) ד"ה ותיפוק ליה משמע דקורא שדה לבן כל שנוטע בו זרעים, ע"ש. וע"ע רגמ"ה (ע"ב.).

איסור הנאה מכלאי הכרם

דין כלאים וכלאי הכרם לעניין איסור אכילה והנאה

א. כלאים פ"ח מ"א, "כלאי הכרם אסורין מלזרע ומלקים, ואסורין בהנאה. כלאי זרעים אסורים מלזרוע ומלקים ומותרין באכילה וכל שכן בהנאה כו".

איסור כלאים מוזכר בתורה בשני מקומות: א. בפרשת קדושים (יט, יט), "שדך לא תזרע כלאים". ב. בפרשת כי תצא (דברים כב, ט), "לא תזרע כרמך כלאים פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם".

והרמב"ם בספר המצוות מנה ג' לאוין²: א. מצות ל"ת קצ"ג, "הזהירנו מאכול כלאי הכרם בלבד והוא אמרו פן תקדש המלאה, והאוכל כלאי הכרם לוקה עליו אפ' שלא כדרך הנאתו מאי טעמא דלא כתיב בהו אכילה אלא פן תקדש פן תוקדש אש (פסחים כד:)³". ב. מצות ל"ת רט"ו, "הזהירנו מזרוע כלאים, והוא אמרו יתעלה שדך לא תזרע כלאים". ג.

¹ וצ"ל דקידש מדאורייתא דאי דרבנן כיון דלא עבוד איסורא לא גזרו רבנן וכך ביאר בשטמ"ק ריש ב"ב בשם הרשב"א.

² אבל בפתיחה להלכות כלאים מנה הרמב"ם רק שתי לאוין (א) שלא לזרוע זרעים כלאים. (ב) שלא לזרוע תבואה או ירק בכרם, ואפשר משום דהלאו דלא תזרע כרמך כלאים והאיסור פן תקדש מופיעים באותו פסוק.

³ ולכך הוי לאו ועי' רש"י פסחים כד: ד"ה כלאי הכרם, דפן לאו הוא. עי' חזו"א (כלאים סי' א סק"ו).

מצות ל"ת רטז, "שהזהירנו מזרוע תבואה בכרם וכן שאר ירקות וזה המין מן הכלאים יקרא כלאי הכרם". ובספר החינוך מובאים דיני כלאים במצוות רמה, תקמח, תקמט, ע"ש. וכתב בספר החינוך (מ' רמ"ה), "ואמרו ז"ל שהזרע זרעים כלאים וכן המרכיב אילנות כלאים אע"פ שיש מלקות בכל אחד מאלו הרי אלו מותרין באכילה שלא נאסר אלא זריעתן בלבד. ועי' מנח"ח שהיא משנה בכלאים (פ"ח מ"א), וע"ע קידושין (דף לט.). והטעם דכלאי זרעים מותרים באכילה עי' בחולין (דף קטו:). דהוקשו כלאי זרעים לכלאי בהמה דמותרים באכילה. [ועי' רשב"ם ב"ב (דף צד.) ד"ה כל סאה, דאם נשרשו הזרעים אין להם עוד תקנה. וכתבו התוס' שם דאגב חורפיה לא עיין הרשב"ם בגמ' פ' כל שעה (דף כה.) דמיירי בכלאי הכרם אבל כלאי זרעים מותרים באכילה כדמשמע בחולין (דף קטו.). והמסורת הש"ס על התוס' ציין למשנה רפ"ח דכלאים כלאי זרעים וכו' והמותרים באכילה וכו"ש בהנאה].

כלאי הכרם אסורים בהנאה גם כשאינו לוקה עליהם מן התורה

והנה כדי ללקות בכלאי הכרם יש כמה כללים, דעי' ברמב"ם פ"ה ה"א שכו', "הזרע שני מיני תבואה או שני מיני ירקות עם זרע הכרם הרי זה לוקה שנים אחת משום שדה לא תזרע כלאים ואחת משום לא תזרע כרמך כלאים"⁴. הרי שצריך להיות שני מיני ירק. ושם בה' ב' ג' ד', "ואינו לוקה משום זרע כלאי הכרם עד שיזרע בארץ ישראל וכו' ואסור מדבריהם לזרוע כלאי הכרם בחוצה לארץ ולמה אסרו כלאי הכרם בחו"ל ולא אסרו כלאי זרעים מפני שכלאי הכרם חמורים הם שאם נזרעו בארץ ישראל אסורים הם בהנאה וכו'". ועי' ברא"ש בהל' כלאים (סי' ד) דכתב, "כלאי הכרם אסורים בחוצה לארץ והוא שזרע שני מיני תבואה או שני מיני ירק⁵ עם החרצן במפולת יד וכו'". (וכן כתב הטור (סי' רצו) דלא מיקרי כלאי הכרם אלא"כ זרע שני מיני תבואות או שני מיני זרעים עם החרצן יחד וכו').

ומ"מ כ' הרמב"ם (כלאים פ"ה ה"ז) כ' דאסור הנאה דכלאי הכרם הוי אף אם לא נעשה שלוקה עליו מן התורה, וז"ל, "אסור לזרוע ירקות או תבואה בצד הגפנים או ליטע גפן בצד הירק או תבואה ואם עשה כן אינו לוקה (דאין איסור מן התורה אלא לזרוע במפולת יד כרבי יאשיה, כס"מ) ואע"פ שאינו לוקה הרי זה קידש ונאסרו שניהם בהנאה הירק או התבואה או הגפנים, ושורפין את שניהם, שנאמר פן תקדש המלאה הזרע, ואפ"ל הקש של תבואה והעצים של גפנים אסורים בהנאה ושורפין אותם וכו'".

דעת הכס"מ בשי' הרמב"ם דאף כשאינו במפולת יד אסור מן התורה

ובכס"מ (סוף פ"ח דכלאים הי"ד) כתב דס"ל לרמב"ם דאע"פ שאינו לוקה כשאינו במפולת יד מ"מ אסור מן התורה לזרוע. ועי' בלח"מ הל' מ"א (פ"י ה"י) שתמה על דברי הכס"מ

⁴ כרבי יאשיה דבעינן כלאים לבד מכרמך.

⁵ ועי' רא"ש פ"ק דב"ב (סי' ה) שאם תפרוץ מחיצת הכרם תיאסר תבואת חבירו, ע"ש. וצ"ל לאו דוקא תבואה וה"ה ירק.

דאס אסור מן התורה למה אינו לוקה והשאיר קושיא זו בצ"ע [ועי' חזו"א כלאים (סי' א' סק"ו)].

דעת החינוך דכשאינו במפולת יד אסור מדרבנן ורק בכלאי הכרם

ובחנוך (מ' תקמח) כ' דאין איסור לזרוע בכה"ג אלא מדרבנן משום חשש הרכבה⁶. ומה שלא אסרו כן בשאר אילנות לפי שהגפן רך יותר מכל שאר אילנות חששו בה יותר.

בתוס' בקידושין משמע דאסור מדרבנן בכל האילנות

ועי' בתוס' קידושין (דף לט.) ד"ה לא קיי"ל, דנראה לה"ר שמואל מאיוורא דטוב לזוהר שלא לזרוע זרעים סמוך ג' טפחים מעיקרו של אילן דנראה כמרכיב זרעים בתוך האילן, ע"ש. ומשמע דס"ל דגם בשאר אילנות חששו תוך ג' טפחים.

דעת הר"ן כהרמב"ם אלא שנחלקו האם בעי' דוקא תרי מינים עם הכרם כדי לאסור הפירות

ב. ובכס"מ שם הביא דברי הר"ן פרק ראשית הגז דאע"ג דבעי רבי יאשיה במפולת יד הני מילי לענין מלקות אבל לענין איסור הפירות מודה שאע"פ שלא זרעו בבת אחת כל היכא דאיכא תרי מינים לבד מכרם נאסרים הפירות⁷ וכו'. ובזה פליגי הר"ן והרמב"ם, דלהר"ן בעינן תרי מינים עם הכרם ולהרמב"ם במין אחד עם הכרם נמי אסור המין והכרם⁸.

וע"ש בכס"מ שלא ידע מנין לו לר"ן לומר כך בדברי רבינו דאפי' במין א' נאסרו המין והכרם, ולענ"ד נראה לדקדק כן מדברי הרמב"ם שכתב או ליטע גפן בצד הירק או תבואה וכו', ומשמע דדי במין אחד. ויותר מבואר בהל' מ"א (פ"י ה"ו), "כלאי הכרם כיצד, מין ממני תבואה או מיני ירקות שנזרעו עם הגפן וכו' שניהם אסורים באכילה ובהנייה שנאמר מן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם"⁹, ע"ש.

ובחינוך (מ' תקמ"ח) משמע כהרמב"ם דבמין אחד עם הכרם שניהם אסורים¹⁰, וכן כתב הרא"ש הל' כלאים בשם הרמ"ה (הובא בכס"מ) דבארץ ישראל גם חד מינא עם הכרם אסור¹¹.

⁶ שוב מצאתי כעין זה בתוס' ב"ב (דף יט.) ד"ה מבריד את הגפן, ע"ש.

⁷ והב"ח (סי' רצו) דקדק כן מלשון רבי יאשיה שאמר אינו חייב עד שיזרע וכו' ולא אמר אינו כלאי הכרם עד שיזרע וכו', משמע דאף דאין כאן חיוב אבל איסור מיהא איכא, ע"ש.

⁸ והוכיחו הב"י והב"ח (סי' רצו) דכוונת הרמב"ם דאסור מן התורה, וכן הסכים הדברי תמודות על הרא"ש הל' כלאים (אות י'), ודלא כהרא"ש דמשמע מינה דלהרמב"ם אינו אסור כשאינו במפולת יד רק מדרבנן [ועי' חזו"א כלאים (סי' א סק"ב)].

⁹ שוב מצאתי לבי"י יו"ד (סי' רצו) שדקדק כן מדברי הרמב"ם בשני המקומות רק שכתב דמדברי הרמב"ם פ"י מה' מאכלות אסורות מין וכו' אין ראיה דאפשר דהוא לאו דוקא ולעולם שני מינים בעינן כדמסיים שנזרעו, ע"ש. וכן דקדק הב"ח משתי המקומות אלו.

¹⁰ וכתב המנח"ח (סי' תקמט) הכלל נראה דהזריעה ואיסור הפרות יכול להיות דלא שייכים אהדדי דזה לאו בפני עצמו וזה לאו בפני עצמו אם כן יכול להיות אף אם נאמר דאין איסור תורה בזריעה באיזה צד (במין אחד או שלא במפולת יד) מ"מ הפרות נאסרים ולוקים עליהם, ע"ש.

¹¹ אבל בחוצה לארץ אינו אסור עד שיהיה שני מינים, וכתב הרא"ש ולא ידענא מניין לו זה החילוק.

שי' הרא"ש דאם לא זרען שני מינים עם הכרם במפולת יד לא קידש

ג. ודעת הרא"ש, דלרבי יאשיה דקיי"ל כוותיה, אינו קידש רק כשזרען שני מינים עם הכרם במפולת יד. ובכל המשניות דמשמע דאף בסומך ליד הכרם קידש הוא דלא כרבי יאשיה, דלרבי יאשיה מותר אף מדרבנן. וכן משמע בתוס' מנחות (דף טו:). [וכך הביא הב"ח מהתוס' פ' אותו ואת בנו, ובתוס' ספ"ק בקידושין].

וכן משמע קצת ממה שכתב הרא"ש הל' כלאים (סי' ד והובא בכס"מ) בשם הראב"ד דלענין איסור לא בעינן שיזרעם במפולת יד וכו', ע"ש. ומשמע דבעינן מיהא תרי מיני. וכן נקט המעדני יו"ט שם (אות מ) [אלא שהעיר שם מדברי הטור (סי' רצו) דלהראב"ד אפי' בזרע מין אחד בין הגפנים איכא איסורא¹², ודלא כמו שס"ל להרא"ש בדברי הראב"ד דהאי איסורא הוא מדרבנן, דכיון דלא אסרה תורה אלא שלשתן יחד מנא ליה דמקרי כלאי הכרם אם לא יעשה כן, ולפ"ז בחו"ל יהיה מותר אם לא זרען יחד, ע"ש. וכן משמע ברש"י ב"ב (דף ב.) וב"ק (דף ק.) דאיסור הפירות תלוי באיסור הזריעה, ואם אין איסור בזריעה אין איסור בפירות, וכסברת הרא"ש.

¹² וכן כתב הב"ח דהראב"ד כהרמב"ם ודחה דברי הרא"ש שהבין דבעי שני מינים.

הפרשת תרומות ומעשרות בשבת

מעשה באתרוג שנשלח על ידי מרן ה'סטייפלער' זצ"ל בעל ה"קהילות יעקב", אל מחותנו מרן הג"ר יוסף שלום אלישיב זצ"ל בערב חג הסוכות, וכדי שיהיה האתרוג ראוי לברכה ביום הראשון ולא יהיה טבל הפרישו עליו מאתרוג טבל אחר. בליל יום טוב ראשון התעוררה שאלה בבית הסטייפלער בעניין האתרוג, והיא, שהאתרוג שממנו הפרישו היה "לקוח", ואילו האתרוג שנשלח נקנה בעודו במחובר, ולא חל בו פטור לקוח, ונמצא שהפרישו מן הפטור על החיוב.

ונשאל החזון איש על כך, והשיב שמאחר שרבים מברכים על האתרוג, יש להפריש עליו ביו"ט.

ויש לדון במעשה זה ממספר היבטים, אולם בראשית הדברים נבקש לסכם את פרטי הדינים בעניין הפרשה בשבת וביו"ט [בפירות שחיובם דאורייתא או דרבנן או בזה"ז, בפירות ודאי או דמאי, או משום חומרא, בבין השמשות או בשבת, בפירות שלו, בהולך להתארח בבית חבריו, בבית חולים או בבית מלון וכדו', כשמפריש משלו על של חבריו וכשמפריש משל חבריו עש"ח].

הדיון הוא שאין מפרישים תרומות ומעשרות בשבת וביום טוב, ואין פודים פירות מעשר שני ונטע רבעי, וכן אין מפרישים חלה בשבת [אולם ביו"ט מותר להפריש חלה מעיסה שנלושה בו ביום. ופרטי דיניו מבוארים בשו"ע ונו"כ בס' תקון], משום איסור מתקן ומשום שדומה למי שמקדיש פירות [רמב"ם הל' שבת פכ"ג הי"ד. שו"ע סי' שלט ס"ד וסי' תקכד ס"א].

אמנם, קיימת אפשרות להפריש בשבת באופנים מסוימים, וכפי שיבואר להלן:

א. במתנה בע"ש- מי שלא הספיק להפריש את פירותיו מערב שבת, יכול להפריש בשבת לפני אכילתו אפילו פירות המחויבים מדאורייתא ע"י תנאי שהתנה מערב שבת [וכפי שמבואר ברמב"ם בהל' מעשר פ"ט סוף ה"ז וה"ח. ושם נכתב נוסח הפרשת דמאי הפטור מתרומה גדולה, ובטבל ודאי יש להוסיף גם תנאי על הפרשת תרומה], ומותר יהיה להפריש בשבת, אך צריך לזכור את התנאי כשמפריש, ואף ללחוש בשפתיו את נוסח ההפרשה [רמב"ם שם הל' ח. אך דעת הגר"א שא"צ ללחוש, ומספיק אם זוכר במחשבתו].

ולעניין הברכה – יש הסוברים שמברך בערב שבת בשעת אמירת התנאי שהיא שעת קריאת שם תרו"מ, וי"ס שמברך בשבת בשעת ההפרשה בפועל [ודעת הראשונים שסברו שאם חיוב הפירות ודאי אין מועיל תנאי לא נפסקה להלכה].

ב. בתנאי מע"ש וההפרשה תהיה אחר האכילה וע"י ברירה, [דהיינו שמתנה מע"ש שמה שיפריש יהיה מעשר, ובשבת ישייר מן הפרי כדי תרו"מ, ומדין ברירה יתבאר מהו התרומה והמעשרות], אם הפירות דמאי מותר, ואם חיובם ודאי לכאורה היה נראה שאסור אף בזמן הזה מאחר שעיקרו דאורייתא, וכמבואר ברמב"ם בפי"ה מ' במס' דמאי בריש פ"ז, ולהלכה אין ברירה בדאורייתא. אמנם עיין בש"ך סי' ש"ז סק"ל שכ' שבמעשר פירות או בחו"ל יש ברירה אפילו בטבל ודאי, ורק בדגן תירוש ויצהר אין ברירה. [ועיין ברע"א שפירש שאף המושנה בדמאי פ"ז סוברת שאין להתיר ע"י ברירה פירות המחוייבים מדאורייתא ממש, ולא הותר אלא יין לקוח מכותי או תאנים שתורמתם דרבנן].

ג. ואם הפירות אינם ברשותו כעת, אינו יכול להתנות כן אלא על דמאי, אבל לא על פירות ודאי. לפיכך המתארח אצל חבירו ויקבל שם טבל ודאי או ספק, אם יכול יבקש מבעה"ב להיות שלוחו להפריש, שאם לא כן לא יוכל לתקנם בשבת.

* אכן בחזו"א [ראה בדרך אמונה פ"ט בצה"ל ק"כ] פסק שבן אצל אביו יכול להפריש ולהתנות אפילו בלי קבלת שליחות – "כיון שיש לו זכות בכל הפירות".

* ובחור הממונה על המעשרות בישיבה יכול גם להתנות [שם].

* ובמתארח בשבת בבית מלון וכדומה פסק החזו"א [שם] שמאחר ששילם הרי יש לו בעלות על הפירות, ויכול להפריש או להתנות מע"ש.

דין זה מובא כמעשה שהיה באחד שנסע לבית הארחה [לכאורה סבר שהחשש שם הוא אמיתי ולא מחמת חומרא, שהרי אם ההפרשה מחמת חומרא מותר להפריש וכדלהלן], ושאל על דין מעשר, וענה לו החזו"א שאם יכול לעשר מערב שבת יעשר, ואם לא, יעשה תנאי, ואמר שאולי זה נחשב שלו וברשותו כיון שכבר הזמין שם ושילם [מה שהעדיף הפרשה מע"ש אין זה משום שלא צריך להיות בעלים כמו בתנאי, שאין חילוק, אלא כנראה שסובר שתנאי אינו אלא במי שאינו יכול להפריש מע"ש, כפי שכתבנו במקו"א. וצ"ע].

* ובס' הנ"ל מביא תשובה מהגרי"ש אלישיב לגבי חולה בביה"ח שרוצה לעשר בשבת את מה שיתנו לו לאכול, והשיב שהממונה על הכשרות יעשה את החולה שליח להפריש, ואז יכול גם להתנות. ומוסיף לדון שם כיצד התמנה הממונה לעשר כל השנה והא הוי דבר שלא בא לעולם, וכ' שמועיל מדין זכין לאדם שלא בפניו, שאסור להם להאכיל טבל. ועוד, מאחר שהממונה הוא פועל, וכ' בשו"ת עונג יו"ט שהוא עדיף בזה משליח. ועוד דאם נתמנה בשטר יש לצרף דעות שכה"ג אפשר בדשלב"ל. ומ"מ במעשה זה לא סמכו על הסברה דלעיל שביה"ח מחויב להעמיד לחולה אוכל, ובמקרה זה אפילו אם לא שילם חשיב כשלו, כנראה שסוברים שביה"ח אינו כשלו, וצ"ע אמאי.

ד. בבין השמשות – הפרשה בביה"ש בדמאי מותר [אפילו אם לא היה טרוד קודם. ש"ך הנ"ל בשם ב"י].

ה. ואילו הפרשה בבין השמשות בטבל ודאי אסורה. ודעת הב"י שאם הוא טרוד ונחפז מותר להפריש בבין השמשות אפילו טבל ודאי, ואפילו כשאינו לצורך השבת, להלכה

שנפסק שכל שהוא משום שבות לא גזרו עליו בין השמשות. אולם הש"ך סובר שזה לא חשיב טרוד שהרי יכול להפריש לאחר השבת.

ו. התנה בבין השמשות – לכאורה אין לו היתר הפרשה בשבת לטבל ודאי מדין תנאי, וגם בדמאי בפשטות אין היתר הפרשה מכח אמירה בבין השמשות. ואולם אם יש ברירה יכול להתנות ויפריש אחר שבת, ולכן בדמאי פשיטא שיעשה כן. ובש"ך הנ"ל מבואר שיכול לאכול ע"י ברירה אפילו בודאי, אלא אם כן הוא דגן תירוש ויצהר.

ז. בשבת – וכשלא התנה כלל אין היתר הפרשה. ומ"מ ביום טוב ראשון בפסח ואין לו מצה אחרת מותר. ומובא שגם לכזית של יו"ט ראשון דסוכות מותר. ובש"כ מביא שדן הגרש"ז אויערבך כשיש לו מצה אחרת אך לא שמורה, שיש בזה מצוה, האם מצוה תדחה את השבות. ולא דמי לטבילה בזמנה מצוה ואעפ"כ לא דוחה שבות.

ח. עוד היתר בשבת הוא כאשר ההפרשה אינה אלא מחמת חומרא, שכ' החזו"א שמותר להפריש, וסבר שעדיף שיפריש בשבת ולא יאכלו בלי הפרשה לחומרא.

ט. אופן נוסף שמפרישים בשבת הוא כדי שלא לגרום לחבירו שיכשל על ידו. כגון שמכר אדם לחבירו טבל בחזקת מתוקן, שמבואר בגמ' שרץ אחריו, ואם לא מצאו, מפריש עליו אף שלא מן המוקף.

וכן היה המעשה הנזכר לעיל באתרוג שנשלח להגר"ש אלישיב מבית מחותנו הסטייפלער, וכפי המסופר גופא דעובדא כך הוה: בליל יו"ט של סוכות הועלתה השאלה שמאחר שהאתרוג שנשלח להגר"ש נקנה בעודו במחובר, והופרש עליו מפריש שנקנה [כנראה נקנה אחר גמר מלאכה], ולדעת ר"ת שפטור לקוח הוא בנקנה לאחר גמר מלאכה, הרי שהפרישו מלקוח שחיובו דרבנן על מה שחיובו מדאורייתא, ולא עלתה לו הפרשה. ואתרוג שלא הופרשו ממנו תרו"מ אין מתקיים בו "לכס", ואין יוצאים ידי חובה ביו"ט ראשון. ושאלו לחזו"א מה לעשות, ואמר שרבים מברכים עליו, ולכן יש להפריש בשבת וביום טוב שלא יכשלו.

והנה יש לעיין במעשה זה בכמה נקודות:

א. מאחר שמה שאינו דגן תירוש ויצהר אינו דאורייתא לפי רוב המפרשים, ועוד שהרי תרו"מ בזה"ז דרבנן, הרי שמפריש מתרי דרבנן או ג' דרבנן על חד או תרי דרבנן. ואינו כמפריש מדרבנן על דאורייתא. אולם כנראה שחשש שהפרשה לא תועיל כה"ג, מאחר שאין דרגתם שווה בחיוב דרבנן.

ב. יש מחלוקת מתי הוי פטור לקוח, אם קודם שנג"מ דווקא [ריב"ם], או אחר שנגמרה מלאכתו [ר"ת], ושיטת הרמב"ם שהפטור אחר גמ"מ, אולם דווקא במלקט ע"מ למכור [ודנו המפרשים בשיטתו. ואכ"מ], ושיטת הראב"ד שהפטור בין קודם גמ"מ ובין אחריה. והנה מה שהחשיבו כלקוח הוא כשיטת ר"ת ואילו להריב"ם חייב מדאורייתא, אלא שלא נפסק כמותו.

ג. גם אם הוי לקוח מ"מ לכאורה אפשר לפי ר"ת להפריש, וממילא במקרה הנזכר הועילה ההפרשה, שהרי לר"ת אם חזר המוכר וקנאה התחייב במעשר, והוסיף במנחת חינוך מצוה שצ"ה אות ח' שמועיל המעשר שתיקן הלוקח לפטור בזה את המוכר אף אם יחזור ויקנה. הרי שאף שפטור מדאורייתא מ"מ נשארה בו זיקת חיוב, ומבארים האחרונים שאין זה פטור בחפצא של הפרי, אלא חסרון בהשלמת תנאי החיוב. ולפי זה לכאורה הועיל המעשר

מהלקוח [ושמא יש לחלק שרק הפרשה מיניה וביה תועיל בלקוח, ולא הפרשה מלקוח על חיוב דאורייתא אחר].

ד. לכאורה גם האתרוג שחייב מדאורייתא, מ"מ כשהגיע לידיו של הגריש"א נהיה לקוח לדעת ר"ת, ואם כן אף שדרבנן אינו מתקן דאורייתא, מ"מ גם האתרוג שבידו אינו מחויב כעת מדאורייתא אלא מדרבנן, ואמאי לא תוקן.

וצ"ל שסברו שמאחר שכשתיקן היה האתרוג עדיין מחויב מדאורייתא לא הועילה ההפרשה כלום [ודלא כדעת רע"א ואחרונים נוספים הסוברים שכשיש תקנה דרבנן המרחיבה את גבול החיוב דאורייתא, חלה מצווה דרבנן גם על מה שכבר מחויב מדאורייתא, וממילא כשמתקן את החיוב דרבנן הרי הוא מתוקן כלפי חיוב זה. ויבואר להלן באות ו]. ועוד אפ"ל שלדעת הרמב"ם אם לא חל פטור לקוח בשעת הגמ"מ מאחר שלא היה על מנת למכור, אינו חוזר ונפטר. ולדעת הרמב"ם היה זה מפטור על החיוב.

ועל כל הערות אלו אפשר שהורה החזו"א להפריש ממנ"פ, אם צריך הפרשה תועיל הפרשה, ואם לא צריך ונפטר כבר האתרוג, לא עשה שום איסור מאחר שלא חל.

ה. אולם אכתי יש לעיין למה הזכיר החזו"א בנימוקו רק את הבעיה שתהיה ברכה לבטלה של רבים, ולא הזכיר שמאחר שהאתרוג אינו מעושר לא יקיימו בזה רבים את מצות ארבעת המינים. וכנראה שאם מחמת המצוה בלבד אולי לא היה מתיר. אלא שלעיל הבאנו שלצורך מצוות מצה ביו"ט ראשון, וכן בליל ראשון של סוכות דאיתקש לפסח, הותר להפריש. ולעיל כתבנו שהסתפק הגרשז"א בהפרשה עבור קיום מצוות מצה שמורה, וא"כ היה צ"ל היתר להפריש גם עבור קיום מצוות ארבעת המינים.

ואולי אם היה זה רק לצורך מצוה לא היינו אומרים חטא כדי שיזכה חברך ואפילו שהוא גרם לכך, ומה שהותר במצה הוא לאדם עצמו.

ו. אך אכתי צ"ע אמאי הוי ברכה לבטלה, והרי בשאר ימים יוצאים ידי חובה באתרוג זה, ואם כן לא גרע היום הראשון משאר הימים, ובנטילת אתרוג שאינו "לכם" מקיים לכל הפחות מצווה מדרבנן. אמנם בנידון זה קיימת מחלוקת באחרונים, שדעת החכם צבי בתשובותיו בסי' ט', הבני בנימין [מובא בס' הליקוטים שבסוף הרמב"ם מהדורת הרב פרנקל בהל' סוכה פ"ה, רע"א על המשניות במס' דמאי פ"ה ה"י ואחרונים נוספים שכשאין לאדם אפשרות לקיים את המצווה דאורייתא עליו לקיים לפחות את הדרבנן, משום שגם ביום הראשון יש דרבנן. אמנם אחרים חולקים שבים שיש דאורייתא לא נתקנה תקנה דרבנן כלל. ע"ש.

וכנראה צ"ל שהחזו"א לא סבר כרע"א הן בסברא זו שכה"ג אינה ברכה לבטלה, והן בכך שכשמפריש מדרבנן על דאורייתא נפטר הדרבנן שבדאורייתא [הערה ד' דלעיל], והא בהא תליא לכאורה.

בברכה

משה לנדא

הרה"ג
רבי משה פרץ
שליט"א

מנהל מער' הכשרות
שע"י קהילת מגן דוד
ורב ב'מדרש לתורה'
מקסיקו

הרכבת אילני סרק

לכבוד

הרב מאיר שטורץ

שלום רב

ראשית כל אביע את תודתי על פרסום מאמרי בקובץ, וכמו כן על הערותיו המחכימות.
אצטרף בזה מאמר נוסף אם ימצא חן בעיני כת"ר להדפיסו בקובץ.

שאלה: האם מותר להכיב אילן סרק באילן סרק.

תשובה: מותר.

איתא בכתובות (ק"ב ע"ב), אמר רב חייא בר אשי אמר רב, עתידין כל אילני סרק שבארץ
ישראל שיטענו פירות וכו'.

וכ' בהגהות תפארת יעקב על המשניות (סוף כתובות) וז"ל: לכאורה הא איתא במסכת
כלאים פ"א דמותר להרכיב אילן סרק באילן סרק, הא לעתיד לבא יטענו פירות. ודוחק
לומר דכולן מין אחד הם, דהא עשרה מיני ארזים הם, כדאיתא בש"ס [ר"ה כג ע"א וש"נ].
ע"כ.

ויש להעיר דליתיה במסכת כלאים לדין זה דמותר להרכיב אילן סרק באילן סרק. ומרן
הב"י (יו"ד סימן רצה) הביא דעות הראשונים בזה. ועי' בדרכי משה (שם). ומור"ם בהגה
(סעיף ו) כתב להקל. וכ"כ הש"ך (אות ג) לדייק מדברי מרן בשו"ע. וכן פסק בערוך השלחן
(אות ב). ע"ש. ועי' בברכי יוסף (סעיף ו) ובביאור הגר"א (אות יז) ובפתחי תשובה (אות ג)
ובס' דרך אמונה (פ"א מהל' כלאים אות כח).

ואולי כונת הרב תפארת יעקב למש"כ בערוך השלחן (שם) לדייק כן מדברי הירושלמי
[ועדיין הו"ל להרב תפארת יעקב למימר דכן מוכח בירושלמי, ולא שכן איתא במסכת

כלאים]. וכבר כתב כן מרן בב"י בשם הר"ש להביא ראייה לדבר מאותו ירושלמי, אלא שהביא שהר"ש בסו"ד הביא גירסא אחרת בירושלמי, ושכן גירסת הרא"ש.

ובתפארת יעקב כתב ליישב ע"פ מה שדייק ממתני' בריש כתובות, שבתולה נשאת וכו' שאם היה לו טענת בתולים היה משכים לב"ד, והקשו המפרשים [ע"י במלאכת שלמה עדני (פ"א סמוך לסוף מ"א)] דהו"ל למימר שאם יהיה לו טענת בתולים ישכים לב"ד, ותירצו דהנה איתא לעיל (ג ע"א) אמר רשב"י לא שנו אלא וכו' שאין ב"ד קבועין אלא בב' וה' אבל וכו' שב"ד קבועים בכל יום אשה נשאת בכל יום. וקשה הא אין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו אא"כ גדול הימנו בחכמה ובמנין, א"כ איך יכול ר"ש לבטל דברי הראשונים. אמנם התירוץ מבואר ממה שדייק התנא לומר שאם היה לו וכו', דהיינו שמתחילה תיקנו דוקא כשב"ד יושבין בב' ובה'. אמנם לכאורה למאי הוצרכו לזה לפמ"ש הפוסקים [ע"י בזה בשו"ת יביע אומר (ח"ז חיו"ד סימן יד אות ג)] דתקנה שלא נתפשטה בכל מקום ובכל זמן לא אמרינן אין ב"ד יכולין לבטל דברי ב"ד חבירו, א"כ הא לעתיד לבא לא שייך התקנה דבתולה נשאת דיעקר היצר הרע ויתוקן העולם כמו שהיה קודם חטא אדה"ר, וא"כ לא יהיה החשש דטענת בתולים, א"כ הא לא נתפשטה התקנה בכל זמן, ויכול ב"ד קטן ג"כ לבטל, אלא ע"כ דלא משגיחין במה שיהיה לעתיד לבוא, ומשום הכי ניחא נמי הא דאילן סרק. עכת"ד.

וקשה לי על דבריו, דאם אנו יודעים שלעתיד לא תתפשט התקנה, אי אפשר לבטלה ע"י ב"ד קטן מעכשיו לפני ביטול התפשטותה, ובעינן דוקא שלא יעמוד הציבור בה, ורק לבתר הכי יכול הב"ד הקטן לבטלה, וכלשון הרמב"ם (פ"ב מהלכות ממרים): ולאחר זמן מרובה עמד ב"ד אחר ובדק בכל ישראל וראה שאין אותה גזרה פושטת בכל ישראל, יש לו רשות לבטלה. ע"כ.

ותו, דהרי בעינן שהציבור לא יקיים התקנה בפועל, ולא מספיק במה שהתבטל טעם התקנה, וכמ"ש הרמב"ם (שם). וא"כ מי יימר דלעתיד לבוא, כשתמלא הארץ דעה, לא ירצו הציבור לקיים תקנת חז"ל, ואע"ג דבטל הטעם.

ולכן מכיון שתירצנו קושייתו, א"כ אין ראייה לתירוצו דלא משגיחין בלעתיד לבוא גם לגבי עצי סרק.

ונראה ליישב אף באופן אחר קושייתו על עצי סרק, דאולי כשיתנו פירות לעתיד לבוא אילני הסרק, כל אילנות הסרק לכל סוגיהם יתנו מין פרי אחד [וכן משמע קצת ממ"ש הש"ס בכתובות (ק"א ע"ב)] דכל פירות אילני הסרק יהיה להם מיץ אדום מרוה הטוב לנערים ולזקנים], ולכן אינם כלאים זה בזה. ולכן נמי אסור להרכיב אילן סרק באילן פרי וכמ"ש הירושלמי. וכ"פ מרן בשו"ע (שם סעיף ג).

אלא שלכאורה אי אפשר לומר כן, שהרי מצינו דאית בהו פירות באילני סרק, וכמ"ש בשו"ע (או"ח סימן רג ס"ד). וא"כ אותם אילנות סרק שכבר טעונים פירות, מסתברא דלעתיד לבוא לא יטענו פירות אחרים, אלא פירותיהם עצמם יתמתקו, וא"כ יהיו מיני פירות אילני סרק שונים, ואמאי לא הו' כלאים זה בזה. וכ"ש לדברי מהר"י אברבנאל בפ' עה"ת (פר' בראשית דף טו ע"ג) שכ' שאין אילן בעולם שאין לו פרי, רק שקצתם אינם

ראויים לאכילה. והביא דבריו הרב חוות יאיר בספר מקור חיים (סימן רג), וסייעו מדברי מרן השו"ע (שם ס"ד) [אלא שלא ידעתי מאי סיוע איכא, דהרי מדברי מרן רק משמע דאית אילני סרק דטעונים פירות, אבל לא שמענו שכל האילנות שבעולם טעונים פירות. וע"ע בדעת תורה (סימן רג ס"ד) ובתורת חיים סופר (סימן רג אות ד). וצ"ע. וממה שהבאתי להלן מהרב חסד לאברהם ז"ל שיש רק ל' מיני פירות מאילני סרק, נראה דלא ס"ל כמהר"י אברבנאל ז"ל, דאי הכי הו"ל טפיל]. וא"כ לעתיד לבוא הפרי של כל אילן ישתבח עד היותו ראוי לאכילה ותו לא, וא"כ הק"ל דליתסר משום כלאים, מכיון שהפירות יהיו שונים זה מזה.

ואמר הרב אברהם קטאן נר"ו [ר"מ בישיבת כתר תורה במקסיקו], דמה שאמרנו לעיל דמסתברא שהפירות ישתבחו ותו לא, אינו מוכרח, די"ל דלעתיד לבא ירצה הקב"ה להראות את עוזו גדולתו ורוב נפלאותיו, ולא יצמצם בנסים, אלא ירבה בנסים ככל האפשר, ואע"ג שיש פירות אחרים בלתי ראויים לאכילה באילן, לא ישביחם אלא יברא חדשים, וכל הפירות החדשים שבכל אילני הסרק יהיו מאותו המין. א"נ אפילו לא יברא חדשים, מ"מ את אותם הפירות יחליף טעמם וצורתם עד שישוו כולם בהחלט ויחשבו למין אחד. עכ"ד נר"ו [ויש לסייע דבריו ממש"כ מהר"א אזולאי ז"ל בס' חסד לאברהם (מעין ז נהר ז) שיש ל' פירות מסטרא דשמאלא שצומחין בעצי היער מאליהן, ורובן אין בהם אוכל אלא כולן קליפה ואין מברכין עליהם בורא פרי העץ, ומי שמדקדק במעשיו לא יאכל מהם הואיל ורומזים לסטרא דשמאלא. ע"כ. ולכן בבוא הגואל הקב"ה יחליפם בפירות אחרים לחלוטין מסטרא דימינא].

ולכאורה יש להביא ראיה לדבריו מדברי הט"ז (או"ח סימן רג אות א וסימן רד אות ח) שכתב שיש באילני סרק פירות שטובים וראויים לאכילה שלא בשעת הדחק, וע"ע בס' אגרות הראיה ח"ב (סימן תסט בהערות לסימן יא). וא"כ איך קאמר הש"ס שעתידין כל אילני סרק שיטענו פירות, והרי יש אילנות שכבר טעונים ועומדים, וא"כ מאי כל דקאמר [ואין לומר דיטענו גם פירות חדשים מלבד הפירות שיש להם מלפנים. זה אינו, דאי הכי גם כל אילנות הטעונים פירות שיטענו גם הם פירות חדשים]. אלא שיש לדחות דרובו ככולו, ורוב אילני סרק פירותיהם אינם ראויים לאכילה. ועוד אמר הרב אברהם קטאן נר"ו הנ"ל, דכל דנקט הש"ס הוי בדוקא, דכל האילנות יטענו פירות, את שכבר טעונים ימשיכו לטעון, ואת שאינם טעונים יטענו.

אלא שלפי זה הדרא קושיא לדוכתה, דאם מצינו אילני סרק שיש בהם פירות טובים, לא מסתבר כלל דבהו נמי יעביד קב"ה ניסא שיוחלפו פירותיהם ויושוו לשאר פירות אילני סרק, וא"כ אמאי אינם כלאים זה בזה.

וי"ל דכשם שלגבי ברכה אילני סרק הטעונים פירות טובים אינם נקראים סרק ומברכים עליהם כברכתם, ה"ה לגבי כלאים הא דשרי להרכיב אילן סרק באילן סרק היינו דווקא כשאינם טעונים פירות הטובים למאכל. ושור"ר שכ"כ בפתחי תשובה (יו"ד סימן רצה אות ב) בשם האחרונים עפ"ד הט"ז הנ"ל.

אלא דלכאורה דברי הרב אברהם קטאן הנ"ל סתראי נינהו, דמצד אחד הקב"ה מרבה בנסים להוסיף לכל אילן פרי על פרי, ומצד ב' עושה את כל הפירות החדשים בטעם א' בלבד, ולא מרבה בהם בטעמים ככל האפשר [ואם נאמר דהקב"ה לא יברא חדשים אלא ישביחם בלבד, לק"מ, שהרי נס גדול ביותר הוא להשביח מיני פירות השונים בטעמם ובצורתם ולהשוות טעמם וצורתם בטוב זל"ז].

וי"ל דכדי שיהא הנס ניכר ביותר עביד קב"ה הכי, דאם האדם יראה עץ טעון פרי לא יבחין בנס כי יחשוב שאולי היו בו פירות מקדם, ולא כו"ע גמירי איזה אילן טעון פרי, אולם מאחר וכל האילנות שנטענו מחדש טעונים אותו פרי, א"כ אחר שיראוהו פעם אחת את הפרי החדש שנוצר ע"י הנס, כבר ידעו לתמיד להבחין בנס בכל אילן הנטען מחדש.

ולפי זה יש מקום לומר דגם אילני סרק הטעונים פירות הטובים למאכל גם בהם יעביד קוב"ה ניסא וישתוו פירותיהם לצורת וטעם ומראה הפירות החדשים או יתווספו עליהם מהפירות החדשים, והטעם לכך הוא כדי שיהיה ניכר הנס ביותר שכל אילן סרק שנסתכל עליו נראה עליו מהפירות שנעשו ע"י נס. ומ"מ הו"ו כלאים זה בזה (כדברי הרב פתחי תשובה הנ"ל בשם האחרונים) אפילו אם נאמר שישתנה טעם פירותיהם לטעם הפרי החדש, דהרי עתה טעם פירותיהם שונה, ואזלינן נמי בתר השתא לכו"ע. אלא שלפי"ז אילן סרק שאין פירותיו טובים ואילן סרק שפירותיו טובים למאכל אינם כלאים זה בזה. וצ"ע.

אלא שעדיין היה מקום לדחות דברי הרב אברהם קטאן הנ"ל שהקב"ה ירצה להראות את רוב נסיו ונפלאותיו, שהרי כתב הרב אור החיים (בלק כד יז) דדוקא אם תהיה הגאולה באמצעות זכות ישראל אז יתגלה הגואל באותות ובמופתים, משא"כ אם הגאולה תבוא בעתה יקום המשיח כדרך הקמים בדרך הטבע. ובספר אוצרות אחרית הימים (ח"ב פ"ז הערה ד) כתב ליישב עפ"י סתירת דברי הרמב"ם (מפי"א מהל' מלכים ה"ג לדבריו באגרת תימן), ושכן הסכים לדבריו מהר"ח קניבסקי. ע"ש. וא"כ איך נאמר שהקב"ה רוצה להראות בדוקא את נסיו ונפלאותיו.

וי"ל דהנה עצם גדילת הפירות באילני סרק הוי אות ומופת, ולדברי הרב אור החיים וסיעתיה איך יובן נס זה. וא"כ ע"כ י"ל דדוקא מלך המשיח עצמו לא יעשה אותות ומופתים, אבל הקב"ה עצמו יעשה בימות המשיח אותות ומופתים. א"נ כל הנס דאילני סרק יהיה דוקא בגאולה דאחישנה.

ומלבד כל זה, מדברי מהר"י אברבנאל בספר משמיע ישועה שכתב שיש י"ד עיקרים שימצאו בהכרח בזמן הגאולה העתידה, ומהם שתהיה גאולתם ע"י נביא גדול באותות ובמופתים ושיהיה עת מוגבל לפניו יתברך שמו לגאולת עמו ושלא ימנענה בבוא עתה אף שיהיה בהם רשעים ופושעים. והו"ד בס' אוצרות אחרית הימים (ח"ב פ"ה עמוד ריא). ומוכח דפליג ע"ד הרב אור החיים וסיעתיה דבגאולה דבעתה לא יעשה המשיח אותות ומופתים.

ועוד אפשר לומר בטעם היתר הרכבת אילן סרק באילן סרק, דמכיון דהקב"ה מתעב את הכלאים ומאוס הוא בעיני הקב"ה [וכמו שהאריך בזה בשו"ת שמע אברהם פלאגי' (סימן מה). וע"ע בספר חזון עובדיה - פסח ח"ב (מהדורה שניה הל' ברכת האילנות הערה י ד"ה

ומ"ש הב') ובשול"ת יביע אומר ח"ה (סימן יט אות ה), א"כ כשיעשה הקב"ה הנס לברוא פירות באילני סרק, מסתברא דלא יעשה נס שימאס בו [על' בסנהדרין (נט ע"ב) דאין דבר טמא יורד מן השמים. ועל' בס' מאור ישראל ח"א (שבת לג ע"ב ד"ה אתרחיש הא'). ועל' כיו"ב בשול"ת אגרות משה (חאו"ח ח"ב סימן פח ד"ה ונשאר) דלא יעשה השי"ת נסים להרבות רשעים. ע"ש], ובאילנות המורכבים ילך בתר עיקר האילן או שיברא בו פרי חדש. וכיו"ב אמר לבאר הרב אברהם קטאן הנ"ל, דכשיעשה הקב"ה את נס בריאת הפירות, באילני סרק המורכבים לא יתן פרי המעורב מב' האילנות, אלא יברא פרי חדש, דהקב"ה ייזיל בתר השתא, ואז (לאחר הרכבת האילן) הוא מין חדש, ויברא בו פרי חדש שונה משאר האילנות, ולא יהיה בו מכח ב' סוגי הפירות של האילנות שהורכבו.

ובשול"ת אור לציון ח"ב (פי"ד אות מה) כתב לחדש, דאף להסוברים דאין לברך שהחיינו על פירות המורכבים כיון שנעשו נגד רצון הבורא, מ"מ אם לקחו גרעין מעץ מורכב זה ונטעו במקום אחר, יכול לברך על פירותיו שהחיינו, כיון שמוותר לעשות כן אפילו לכתחילה כמבואר בשול"ע י"ד (סימן רצה ס"ז). ע"כ. ועל' בס' ברכת ה' (ח"ד פ"ב הערה רז והערה רי) מש"כ בזה. ואפשר לדייק מזה דבכלאים לא לעשות רצון הבורא היינו דוקא בשעת ההרכבה שירכיב ב' מינים, ואי לאו הכי לא חשיב כלל נגד רצון הבורא, וה"ה אילן סרק באילן סרק דלא חשיב כלל נגד רצון הבורא אם פירותיו יהיו מורכבים לעתיד לבוא, דהרי בכלאים גלי רחמנא דלא קפיד אלא אשעת הנטיעה [ותו לדברי הרב אור לציון מכיון דאין הדבר בטוח שעתה יבוא המשיח, א"כ אולי לפני שיבוא כבר ימות עץ זה, ואף אם יטעו ממנו עץ אחר, בהא מיהא לא חיישינן].

והנה ר' טוביה שולזינגר נר"ו בקו' טוב הארץ (סימן יח) הביא דברי הרב תפארת יעקב הנ"ל, ושוב כתב להקשות על הנאמר בתורה (דברים כ יט): רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא, אתו תשחית. והרי כל עץ הוא עץ מאכל, דעתידין ליתן פירות. ע"כ (ומ"ש שם כתובות קי"ג, ט"ס הוא, וצ"ל קי"ב).

ויש ליישב (מלבד תירוצו של הרב תפארת יעקב דלא משגיחין בלעתיד לבוא, ולא הזכירו בקו' טוב הארץ), דגזה"כ היא, וטעמא דקרא הוא מכיון שכל אילנות הסרק יתנו את אותו פרי, יהיו בעולם פירות כאלו לאלפים ולרבבות עד אין מספר [ובירושלמי שקלים (פ"ו ה"ב) נחלקו אי לעת"ל האילנות יבכרו פעם בחודש או בחודשיים]. ואפילו אם כל האנשים ובעלי החיים שבעולם יסתפקו גם מאותם פירות, לעולם לא יגמרו, ויותר וירקבו, לכן לא אסר בהו הכתוב משום בל תשחית כשיש בכריתתם צורך למלחמה.

תגובות ותשובות על הערות העורך למאמר שפירסמתי בגליון

אבוא אע"ר בדבר מה שכתב כת"ר (בגליון קג עמ' לח) שכל חילוקים אלו אי אפשר לאומרם בלא מקור קדמון וכו', הנה בש"ס איתא להדיא דשרי לתת לגוי, וכמו שביאר מר"ן בב"י (סימן צח) בשם הראשונים, ובגלל קושיית האחרונים הוזקקנו לברר מה הטעם שלא חששו לאיסור הנתינה לגוי, וכל אלו הינם סברות לברר את טעם הדבר.

ומה שהעיר עוד מע"כ (שם) שמכיון שהוכחתי שהאיסור הוא מדאורייתא, א"כ איך כתבתי שוב דהוי מדרבנן ושיש לחלק בזה. הנה סוף דברי הוא אם נאמר שהטעם הוא משום קבורה, וביזה ציינתי לעיין בדברי האחרונים שדנו אי הוי מדרבנן.

גם מה שהעיר מע"כ (בעמ' לט) דמאן גילה לן דכדי לברר התירה התורה, אפשר לבאר דלמ"ד ספק דאורייתא לחומרא מדרבנן, לא אסרו חכמים בכה"ג, כדי שלא יקבור דבר המותר ויעבור על בל תשחית.

גם ראיתי במש"כ (בעמ' מא ד"ה ובאמת) שנראה שיש בדבריו ט"ס, וצ"ל 'שלכו"ע אסור בבולעו', ולענין זה יש חילוק אם בולעו או לא'.

גם במש"כ מע"כ (בעמ' מב ד"ה כמו"כ) נראה שיש ט"ס, וצ"ל: 'היינו דחשיב הנאה אלא דלא קביל עליה'.

ומש"כ שם מע"כ בדברי אאמו"ר נר"ו שטעימה בלא בליעה שרי שאין בזה הכרת טובה, הנה לדברי הריב"ש בתשו' (סימן רפח) שאסרו חכמים טעימת דבר איסור אפי' בפולט שמא יבלע (ועי' במה שהאריך בדבריו בשדי חמד מע' הט' כלל ו). וא"כ ה"ה הכא דאיכא חששא שמא יבלע ויהנה. ואמר לי בזה כמוהר"ר מאיר ברנר נר"ו (ראש כולל ברכת ברכת שמואל בעירנו) שאף אם יבלע לא יכיר טובה לישראל בזה, כי נתפס ע"ז כגזלן, שכן הזהירו ישראל שלא יבלע.

ובעיקר הדבר אי טעימת קפילא היינו בפולט או בבולע, עי' בפמ"ג (בפתיחה להל' בב"ח) שכ' דדוקא בעינן שיבלע. וע"ע בשו"ת מהרא"פ (סימן יח).

וראיתי למהרי"ש גינזבורג נר"ו (בגליון קד עמ' ל) שכתב מעשה במהרצ"פ פראנק ז"ל, וכ' שאולי הוא הדבר אשר הבאנו בשם הרב מטפליק ז"ל. ודבר ה' בפיהו אמות, כמבואר למעניין במקורות שהבאנו שם. אולם יש להעיר על מה שכתב ש'הכל יודו בזה', שכן גם הספרדים נהגו להחמיר בזה אפי' בהפסד מרובה. וכמו שביארנו שם.

בברכה

משה פרץ

בעניין הפרשת חלה על מאפים דקים

שאלה:

אני משגיח כשרות במאפיה ובקונדיטוריה. במאפיה ובקונדיטוריה מכינים סוגים שונים של מאפים, ורציתי לברר בנוגע לחיוב הפרשת חלה של מאפים דקים, במאפיה מכינים סוגים שונים של פיתות לאפה, מהן דקות ביותר. וכן מייצרים אובלטים ומציות מהן דקות ביותר. האם מאפים דקים אלו חייבים בהפרשת חלה. כמו כן שמעתי שוופלים פטורים מהפרשת חלה, האם זה נכון.

בקונדיטוריה מכינים בלינצ'ס וחביתיות פנקייק. האם חייבים להפריש חלה על מאפים אלו.

תשובה:

א. בלינצ'ס ופנקייק דקים מאוד הנעשים מעיסה רכה ונאפים מיידית עם שפיכתם על הכירה או המחבת, פטורים מהפרשת חלה.

ב. בלינצ'ס ופנקייק עבים קצת שנאפים באמצעות שפיכה על כירה או מחבת אך לוקח להם זמן מה להיאפות חייבים בהפרשת חלה אך בלא ברכה.

ג. באם המאפים הנ"ל נשפכו לתבנית ואחר כך הוכנסו לתנור לשם אפייתם, חייבים בהפרשת חלה עם ברכה.

ד. לאפה, אפילו דקה מאוד, אובלטים ומציות אפילו דקות מאוד, חייבים בהפרשת חלה בברכה.

ה. וופלים, פטורים מהפרשת חלה.

מקורות:

א. ברכות דף לז: בגמ', "טרוקנין חייבין בחלה וכי אתא רבין א"ר יוחנן טרוקנין פטורין מן החלה. מאי טרוקנין אמר אביי כובא דארעא. (עושה מקום חלל בכירה ונותן בתוכו מים וקמח כמו שעושין באלפס, רש"י).

ואמר אביי טריתא פטורה מן החלה. מאי טריתא איכא דאמרי גביל מרתח (נותנים קמח ומים בכלי ובוחשין בכף ושופכל' על הכירה כשהיא נסקת, רש"י) ואיכא דאמרי נהמא דהנדקא (בצק שאופין בשפוד ומושחים אותו תמיד בשמן או במי ביצים ושמן, רש"י) ואיכא דאמרי לחם העשוי לכותח (אין אופין אותו בתנור אלא בחמה, רש"י).

הרי לנו שיש שני סוגי מאפים, האחד נקרא טרוקנין שנחלקו אי חייב בחלה או פטור מחלה. והאחר נקרא טריתא, שלכו"ע פטור מן החלה. ויש להבין מה המאפיין של טרוקנין שנחלקו בו אי חייב בחלה או פטור מן החלה. ומה המאפיין של טריתא שלכו"ע פטור מן החלה.

וד"ז מבאר לנו הרא"ש, ובתחילת דבריו גרס דלכו"ע טרוקנין חייבין בחלה ואין בזה מחלוקת וכן גרסו הרבה ראשונים ואח"כ מבאר החילוק בין טרוקנין לטריטא, וז"ל בתו"ד, "ואמר אב"י טריטא פטורה מן החלה. ולא דמי לטרוקנין דאף על פי שבלילתה רכה אופין אותה בגומא שבכירה, כמו שפירש"י דנעשה לחם, אבל מירתח גביל שופכין אותו על הכירה ומתפשט ואין תורת לחם עליו".

ומבואר ברא"ש דההבדל בין טרוקנין לטריטא, דטרוקנין תורת לחם עליו, ועי"ש קודם לכן שכ' דלכן אע"ג דבתחילה הוי מבלילה רכה שאינה חייבת בחלה מ"מ סופה לחם חייבת דומיא דתחילתו סופגנין וסופו עיסה שחייבת בחלה. אבל טריטא שאין תורת לחם עליו פטור מן החלה. והטעם שטרוקנין תורת לחם עליו משום דאופים בגומא ונעשה לחם משא"כ טריטא ששופכין אותו על הכירה ומתפשט.

ב. ובפשטות משמע מכ"ד הרא"ש דבטריטא מיירי דוקא בבלילה רכה, ובפשוטו הטעם משום שדוקא בבלילה רכה שייך לשפוך על הכירה. וכן משמע ברש"י שנקט שבוחשין בכף ושופכין על הכירה וכו', והנה דוקא בלילה רכה שהיא נוזלית שייך לבחוש בכף ופשוט.

אלא שיש לדון, מהו תורף העניין של טריטא, האם אופן עשייתה שנעשה באמצעות שפיכה על הקדירה וזה כמובן שייך רק בעיסה רכה ונוזלית, או שהעניין בטריטא הוי מצד התוצאה שהמאפה דק מאוד היות ושופכין על הכירה ומתפשט, וא"כ יל"ע כיצד הדין במאפה דק שנעשה באופ"א ומעיסה עבה.

ובתחילה יש לדון כיצד הדין לעניין חלה בעיסה עבה שנעשית בסוף סופגנין, דהנה במתני' חלה פ"א מ"ה קתני, "עיסה שתחלתה וסופה סופגנין פטורה מן החלה, תחלתה סופגנין וסופה עיסה תחלתה עיסה וסופה סופגנין חייבת בחלה וכו'".

ור"ת בתוס' בפסחים דף לז. סבר דדין זה שתחילתו עיסה וסופו סופגנין חייבת בחלה הוי בכל גוונא ואף היכא שכיון מראש לעשותה סופגנין. אבל עי' בטור דהביא דעת הר"ש דאפי' העושה עיסה גמורה אם דעתו לבשלה או לטגנה פטורה ועי"ש דכ' דכן הוא דעת הרמב"ם. ורק אם לשה ולא היה בדעתו לבשלה אלא לשה סתם ואח"כ נמלך לבשל חייבת. וכ"כ הרא"ש בפסחים שם (ס' טו טז) ובהלכות חלה (ס' ב) בשם הר"ש, ועי"ש ברא"ש הלכות חלה דכן ס"ל לרמב"ן כשיטת הר"ש. וכן הביא הר"ן בפסחים שם בשמו והוא במלחמות (פסחים יא. מדפי הריף). וכתב הב"י, דלענין הלכה, כיון שהרמב"ם והרא"ש ואינך רבוותא מסכימין לדעת ר"ש, הכי נקטינן וכן פשט המנהג. וכן פסק בשו"ע ס' שכ"ט ס"ג. אבל עי' בש"ך שכ' ע"ה, "מיהו הרבה פוסקים חולקים דהיכא דבלילתה עבה אפי' גלגלה ע"ד לבשלה חייבת בחלה דמיד נתחייבה משעת גלגול כדאיתא בב"י לכן יש להחמיר להפריש חלה בלא ברכה או לאפות מעט ממנה שע"י כן נתחייב כולה בחלה וכדבסעיף שאחר זה כו'".

והעולה לכאן' לדינא מכ"ז, דמאפים הפטורים מחלה מצד צורתן של עכשיו יהיו פטורים בין אם בלילתן רכה ובין אם בלילתן עבה, כל שנלושו כדי לאפות מאפה באופן שפטור מחלה, והיינו תחילתו עיסה וסופו סופגנין שנעשה ע"ד לעשותו סופגנין שפטור מן החלה, אלא שיש להחמיר ולהפריש בלי ברכה.

ולפי"ז הדר דינא דיש לדון לגבי טריטא האם ה"ה כל מאפה דק מאוד יהיה פטור מחלה אע"פ שעיסתו עבה כיון שנעשה ע"ד לעשות מאפה דק, או שטריטא כל עניינה ומהותה לפטור מחלה הוי דוקא אם נאפתה באופן ששפך על הקדירה וזה שייך כמובן רק בעיסה רכה. וכדי לעיין בדינא דטריטא ובגדריה יש לעיין תחילה בפרטי דינה לעניין ברכתה.

ג. דהנה בברכות שם דף לח, "א"ל אב"י לרב יוסף האי כובא דארעא (שהיא טרוקנין) מאי מברכין עלויה. א"ל מי סברת נהמא הוא, גובלא בעלמא הוא ומברכין עלויה בורא מיני מזונות. מר זוטרא קבע סעודתיה עלויה וברך עלויה המוציא לחם מן הארץ ושלש ברכות. אמר מר בר רב אשי ואדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח מ"ט לחם עוני קרינן ביה".

ומבואר, דאף טרוקנין כיון שבלילתו רכה אין לו דין פת בכל גוונא אלא דינו כעין דין פת הבאה בכיסנין שאין לה חשיבות פת הבאה לסעודה בסתמא אא"כ קבע עליה סעודתו.

ויש לדון לגבי טריתא כיצד הדין. דלכא' בטרייתא מבואר דאין לה תורת לחם וכד' הרא"ש דמה"ט שאני מטרוקנין ופטורה מן החלה וכמבואר גם בשו"ע, ולפי"ז צריך להיות שברכתה במ"מ בכל גוונא אף אם בעי לקבוע עליה סעודתו, וכד' המג"א וכו"כ המ"ב בסי' קס"ח ס"י לגבי כל אלו שאין להם תריתא דנהמא כמו פת מטוגנת ומבושלת וכיוצ"ב, והיינו דדינו כדיון מאכל שיש בו ה' מיני דגן אבל אין לו תורת פת כלל ולהכי לא יהני קביעות סעודה עלי', דזה שייך דוקא בפת ורק דבפת הבאה בכיסנין אזי אינה באה לסעודה בסתמא אא"כ קבע עליה סעודתו וכו'.

אכן, ד"ז עומד במחלוקת הפוסקים. דעת הטור ס' קסח, דבטרוקנין מברך המוציא בכ"ג, ובטרייתא מברכין עליו בורא מיני מזונות ואם קובע סעודתו עליו מברך המוציא וג' ברכות. אבל בב"י הק' עליו דמסוגיין משמע דבטרוקנין רק היכא שקבע עליו מברך המוציא ואילו בטרייתא בכל גוונא אינו מברך המוציא אף אי קבע עליו ע"ש, וכן פסק בשו"ע קס"ח סט"ז וכו' דטעמא משום שאין עליו תורת לחם כלל, ע"ש.

ד. ועי' במג"א שכ' ע"ז, "ואפי' קבע, בטור כתוב דאם קבע עליו מברך המוציא והרב"י חולק עליו ול"נ דהדין עם הטור דהא הרא"ש והרמב"ם והרי"ף לא חלקו לענין המוציא וגם לא הקילו בטרייתא אלא לענין חלה דלא מקרי לחם כיון ששופכין אותו, אבל לאחר אפייה לחם גמור הוא אי קבע עליו דדמי לעיסה שנילושה במי פירות דפטורה מחלה להרא"ש ואפ"ה אי קבע עליו מברך המוציא כו". ועי"ש במג"א שםסיים, "וא"כ אין חילוק בין טרוקנין לטרייתא אלא לענין חלה אבל לענין ברכה שוין כנ"ל דוק ותשכח ובפרט אם אוכל לשבעו דהוי ספק דאורייתא כמש"ל".

והנה לדברי המג"א שעניינו של טריתא הוי מצד אופן אפייתו דלא מקרי לחם כיון ששופכין אותו ודאי דדין טריתא ל"ש אלא בבליה רכה ונוזלית, ולפי"ז לגבי פיתת לאפה או מציות דקות או אובלטים ודאי דאינם בכלל טריתא לפי המג"א כיון דאופן אפייתו אינו באופן ששופכין על הכירה וכו' ומה שדקין אין זה מוציא אותן מתורת לחם. אבל לגבי חביתיות ובלניצ'ס שאופן אפייתן ששופכין על הכירה, לפי המג"א צריך להיות להם דין טריתא לענין חלה מצד אופן אפייתן. ולכא' מצד זה יש מקום לדון גם היכא דל"ה דקין במיוחד, ודו"ק. [ובאמת שע' בשו"ע הרב (או"ח קס"ח ס"ג) דכתב "דאם ערב קמח ומים ושפך על המחבת, אע"פ שהם עבים קצת אחר האפיה אין עליהם תורת לחם", עכ"ל. ולכא' צ"ל דאזיל בדרכו של המג"א. ויל"ע].

ומ"מ עדיין יש לדון לפי השו"ע דטעמא שטריתא לאו משום ששופכין אותו אלא מצד שגם אחר האפייה ל"ח לחם ואינו מברך המוציא אפי' בדקבע עליו. ולפי"ז עדיין דלמא ד"ז נכון גם אם מתחילה היה בלילתו עבה, כל שנאפה והוא דק מאד אין לו תורת לחם, ונפק"מ לגבי לאפה ומציות ואובלטים, אבל נפק"מ עוד גם לגבי בליניצ'ס ופנקייק דדילמא בעי' שיעור דק יותר מהמג"א דמבואר בשיטתו דעיקר העניין באופן אפייתו.

ה. וכדי לחקור בגדר דין טרוקנין וטריתא לדעת השו"ע נקדים את דברי המג"א על השו"ע בסי' קסח סט"ז בענין טרוקנין וטריתא דכ' לגבי טרוקנין שנותנין בכירה קמח ומים, "קמח ומים – ובלילתן רכה מאד כמ"ש ס"ח". ועי' במ"ב שביאר כוונתו, דהמג"א בא ליישב מ"ט בטרוקנין מברך במ"מ בדלא קבע דמ"ש ממש"כ הרמ"א בסעיף הקודם, "הגה, וכן דבר שבלילתו רכה שאפאז בתנור בלא משקה, דינו כפת ומברך עליו המוציא ושלוש ברכות". והביאור, דיש בלילתה רכה ויש בלילתה רכה מאד. ואחר דין זה של המג"א נעיינ בשו"ע ומ"ב שם בס"ח לגבי לחמניות.

דהנה בשו"ע שם בס"ח כ', "לחמניות, אותן שבלילתן עבה שקורין אובליא"ש לחם גמור הוא ומברך עליו המוציא ובהמ"א. ואותן שבלילתן רכה ודקים מאוד שקורין ניבלא"ש, מברך עליהם בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש. ואם קבע סעודתו עליהם, מברך

המוציא וברכת המזון כו". הרי לנו שדין הניבלאש מקביל לדין הטרוקנין שבשניהם לדעת השו"ע מברך במ"מ ואם קבע עליהם מברך המוציא. אלא שבעיקר דין השו"ע שם לא מובן, דכיון דמייירי בדקים מאד מ"ש מטריא ומדוע דין טרוקנין עלי' דאם קבע מברך המוציא.

והנה עי' במ"ב שם שכ', "שקורין ניבלא"ש, וכתבו האחרונים דהיינו מה שקורין בלשון רוסיא נאלסילק"ע (דומה לבלניצ'ס) שמערבין קמח עם הרבה מים בקדירה כמו דייסא ושופכין על עלי ירקות ונאפים בתנור עם העלים ודוקא באלו שהם דקים ורכים ביותר אבל אם אינם רכים ודקים כ"כ מבואר בסי"ד דדין לחם עליו ומברך המוציא.

והיינו ע"פ דברי המג"א הנז' מקודם דדין טרוקנין הוי דוקא בבלילה רכה מאד, והכא מבואר שמדובר גם בדקים מאד, ומ"מ סופו של דבר דין טרוקנין עליהם ולא דין טריתא, ונשאלת השאלה אפוא מהו טריתא.

אכן, עי' עוד במ"ב שם בסקל"ח שכ', "ואם קבע וכו', וכתבו הפוסקים דאותן שקורין בפראג וואלאפלאטקע"ס (כעין ואפלה) שנעשין ג"כ בלילתן רכה אך מפני שמתפשטין באפייתן נעשים דקין וקלושים הרבה יותר מאותן נאלסילקע"ס שנזכר לעיל אין לברך עליהם המוציא אפילו בדקבע דאין ע"ז תורת לחם כלל ודמיה לטריתא בסט"ו".

הרי לנו מכ"ה, שטריתא הוי' דבר שהוא דק וקלוש ביותר, ואפי' הנאלסילרעס שהם דקין ורכין מאד דמו לטרוקנין לעניין ברכה ולכא' ה"ה לעניין חלה.

ולפי"ז בכל המאפים שהזכרנו שאינם דקין וקלושין כ"כ כמו הוואלאפלאטקע"ס לכא' צ"ל דלשעת השו"ע יהיו חייבין בהפרשת חלה, ואף אלו שבלילתן דקה לכא' דמי לתחילתו סופגנין וסופו עיסה שחייבת בחלה.

ומאידך לגבי המאפים הדקים ביותר וקלושים שדומים לוואלאפלאטקע"ס, אזי עיקר העניין הוי בדקותן וקלישותן ולא בצורתן אפייתן, דהא הוואלאפלאטקע"ס לא נאפים באופן של שפיכה לכירה אלא בתבניות בתנור, וא"כ אין משמעות באיזו בלילה נעשו, וגם אם נעשו בבלילה שאינה רכה או שאינה רכה מאד כמו הטרוקנין יהא עליהם דין טריתא. ובאמת שהלא לגבי טרוקנין כ' המג"א והמ"ב דבעי' דוקא בלילה רכה מאד, ואילו לגבי הוואלאפלאטקע"ס, עי' במ"ב דנקט דמייירי בבלילתה רכה ולא נקט דבלילתה רכה מאד, והיינו משום דתלי בדקותן ולא באופן אפייתן. ומ"מ בעיסה עבה יהיה חייב להפריש בלא ברכה כדכ' הש"ך לגבי תחילתו עיסה וסופו סופגנין שנעשה ע"ד סופגנין לחוש לדעות המחייבות בחלה אף בהכי מדין תחילתו בעיסה וסופו סופגנין.

ו. ומ"מ יש לדון דלמא אלו שבלילתן רכה מאד והם נוזליים שיהיו חייבים בהפרשה בלי ברכה לחוש לדעת המג"א ודעימ' דכל שאפייתן דרך שפיכה על הכירה פטורין מחלה. דהא המג"א נקט דכדעתו ס"ל הרי"ף והרא"ש עי"ש ותלה העניין בפלוגתא דרבוותא בראשונים לגבי פת הנילושה במי פירות, והתם נקט הש"ך דיש להפריש בלא ברכה.

ונמצא לפי העולה עד כה, שבבלינצ'ס וחביתיות פנקייק, שנעשים בדרך של שפיכה על המחבת ובלילתן רכה מאד ונוזלית, אזי לפי המג"א דמי לטריתא ולכא' אף אם אינן דקות ביותר, אבל לדעת השו"ע לכא' דמי לנאלסילרעס וחייבות בהפרשת חלה, ומ"מ כאמור לכא' יש לחוש לדעת המג"א ולהפריש בלא ברכה. ולגבי לאפה וכן מצויות ואובלטים דקים מאד שנעשו מעיסה עבה או שאינה רכה כ"כ, אזי לדעת המג"א שנאפים בתנור ודאי דאין להם פטור טריתא אבל גם לדעת השו"ע כיון שאינם קלושים כ"כ חייבים בחלה ולכן יהיו חייבים בחלה מן הדין.

ז. ולענין ופלים, כאמור במ"ב אין להם תורת לחם ופטורים מדין טריתא. אלא שעדיין יל"ע טובא, דהא דין הוואלאפלאטקע"ס שברכתן במ"מ ולא המוציא בכל גוונא מובא גם במג"א, ולשיטתו של המג"א ודאי שהוואלאפלאטקע"ס ל"ד לטריתא דהא בטריתא ס"ל למג"א שאם קבע עליה מברך המוציא, ועוד שענין טריתא לפי המג"א הוי מצד אופן

האפייה ע"י שפיכה על הכירה ולא באפייה בתנור כמו הוואלאפלאטקע"ס. ולפי"ז יתכן שלגבי חלה הוופלים יתחייבו בחלה לפי המג"א ויצטרכו להפריש בלא ברכה לחוש לדעת המג"א.

ח. הן אמת שאחר כל הנ"ל לכא' כדנעיין בכל האי עניינא לכא' יל"ע טובא בעיקר מילתא ע"ד השו"ע והמ"ב הנזכרים שעולה מהם שדוקא בדבר דק וקלוש כ"כ כמו ואפלטעס יש דין טריתא, דברש"י כ' דטריתא היינו שנותנים קמח ומים בכלי, ובוחשין בכף, ושופכין על הכירה כשהיא נסקת, ולכא' הוא ממש כמו הנאלסילקע"ס הנז'. ולגבי טרוקנין נקט שנותנים בתוך חלל בכירה ומשמע שיש עובי במאפה ול"ה כמו בלינצ'ס וכדו'. וגם ברא"ש כבר הבאנו דנקט דיסוד החילוק בין טרוקנין לטריתא הוי משום שלטרוקנין יש עובי משא"כ טריתא שמתפשט ע"כ הכירה. וכע"ז נקטו בעוד כמה ראשונים [עי' ברבינו ירוחם (תא"ז נתיב ט"ז ח"ה דף קמ"ה טור ד') ועי' באור זרוע (ח"א הל' חלה סי' רט"ז) ובמנורת המאור פרק ו – המצוות עמוד 447 ועוד]. ועוד דהכי נקט גם השו"ע בעצמו שם בס"י טו, שכ' לחלק בהאי עניינא בין טרוקנין לטריתא, וכן הוא כע"ז בהל' חלה שכ"ט ס"ה. וא"כ אותן הלחמניות שדקות מאד ודאי דקות יותר מן הטרקנין שהוא בגומא ויש לו עובי ממש. ואף בדברי המ"ב עצמם יל"ע, דהוא זה שהגדיר דהואלפאלטקעס הן דמי לטריתא, ואילו המ"ב עצמו נקט בסט"י שם, נקט לבאר דהחילוק בין טרוקנין לטריתא כיון שטרקנין "מתקבץ העיסה יחדו ונעשה כמו פת" וא"כ האם אותן הנאלסילקע"ס ג"כ מתקבץ העיסה יחדיו כדי להחשב כמו פת.

ובאמת שבכל האי מילתא נתחבטו בזה גם בפוסקים בני זמנינו, עי' בס' וזאת הברכה בחלק בירור הלכה סי' ה' ועי"ש שנקט לגבי חביתיות דיש להם דין טריתא מכח הסברה שכ' בס' אורחות חיים דהטעם דטריתא משום שאין לה תורת קביעות כלל. ועי"ש שנקט בשם מרן הגרש"א זצוק"ל לחלק בין חביתיות פנקייק דקות לדקיקות במיוחד שיש להם דין טריתא וע"ש עוד בשם מרן הגרש"א זצוק"ל לחלק בין פנקייק דקות ביותר לעבות קצת. וע"ש עוד שנקט דלענין טריתא בעי' דוקא בלילה רכה, ולכא' ד"ז נכון לדעת המג"א שהבאנו לעיל אלא שלדעתו ל"ב דק מאד, אבל לדעת השו"ע עיקר העניין דטריתא הוי דקות ולא סוג הבלילה, והחילוק בין בלילה עבה ורכה ורכה מאד הוי לגבי טרוקנין.

ועי' עוד בזה בס' חלקת השדה א במדור חלה סי' א' שהאריך בהאי מילתא טובא ועי"ש בתו"ד שהעלה מכח דברי רש"י בסוגיין דיסוד העניין הוי מה ששופך העיסה על הכירה בעודה רותחת ודן אם הוא עניין בצורת האפיה ועי"ש דנטה לומר דהוא סימן לדקות המאפה, דאם נאפה מיד זה עצמו סימן לשיעור דקותו דהוי דק מאד לענין טריתא, ולהכי חילק בין בלינצ'ס ופנקייק דקים ביותר שע"י ששופך העיסה נאפים בתוך 30 שניות, לבין עבים קצת דלוקח להם יותר זמן להיאפות, ועי"ש דמסיק מכח זה לענין הלחוח שדנו בו הפוסקים אי דינו כטריתא, דכיון שלוקח לו 4 דקות להיאפות, לאו דין טריתא עלי' וחייב בחלה.

ועי"ש שהביא באריכות מס' בארות יצחק שדן בדין הלחוח ויש שם אריכות גדולה אי דין השו"ע לגבי הלחמניות שאני מדין טריתא הרגיל ודוקא התם בלחמניות גם בדקין מאד יש להם תורת לחם אי לאו שקלושים ביותר כמו הוואפלטעס, עי"ש באורך.

וע"ע בשו"ת שבט הלוי ח"ח סי' רמ"ב דנקט לגבי אגרול דפטור מחלה כיון שעשוי מעיסה רכה שנשפכה על תבנית.

ט. ולאחר העיון נראה למימר בזה מילתא, דהנה כבר הזכרנו שבמ"ב בס"ח הנז' לגבי לחמניות דקות במש"כ לגבי הוואלפאלטקעס, משמע דבבליה רכה סגי אף שאינה רכה מאד הואיל ומרוב דקותן קלושים הן. והביאו אחר מה שביאר דבטרוקנין מיידי דוקא בבליה רכה מאד, ולכן נראה דמה שהמ"ב מביא דין הוואלפאלטקעס, בהקשר למ"ש קודם לכן גבי טרוקנין דהוי דוקא בעיסה רכה מאד, ומ"מ לגבי הוואלפאלטקעס אינו מברך המוציא אף בעיסה רכה ואף שאינה עיסה רכה מאד, משום שמרוב דקותה היא

קלושה ולכן אין לה דין לחם ולהכי דינה כטריטא שלעולם אין לה דין המוציא אף אם קבע. אבל לא שזהו הגדר של דין טריטא.

ובאמת שדין הוואלפלטקעס מו' במג"א על סט"ז הנז' דמייירי לגבי טרוקנין דאחר שכ' דבעי' בלילה רכה מאד הביא להא דוואלפלטקעס וכו' בלשון של "מכל מקום וכו'" ומשמע שהביאו בהקשר למש"כ בדין הטרונקנין ולא להגדיר את דין הטריטא, ע"ש.

זאת ועוד וביותר, דהלא המג"א עצמו הלא ס"ל דבטריטא מברך עליה המוציא אי קבע, וע"כ דלדידי הוואלפלטקע"ס ל"ד לטריטא ולא בא לומר בהם דין טריטא, ודו"ק היטב. וא"כ גם המ"ב בס"ח שהביאו שכ' דדמי לטריטא לאו היינו דזהו טריטא אלא דדינו כטריטא והוא לשיטתו כדין השו"ע דגם בטריטא אין מברך המוציא לעולם.

ועי' עוד בתר"י דגרס כהרי"ף דטריטא דארעא אי קבע עליה מברך המוציא, וכ' ע"ז דהיינו טריטא דסוגיין שפטורה מן החלה דכיון שנאפת בארץ נעשית דק ומ"מ היכא שקבע עליה מברך המוציא, וכשי' הטור ומג"א ועי' בב"ח דמקור שי' הטור הוי בדברי התר"י וכו'. ועי' שם בתר"י בהמשך דבריו שכ', "ואי קבע סעודתיה עילוח מברך עליה המוציא ושלש ברכות. ואומר רבינו יצחק הזקן ז"ל דדוקא בהני ובכיוצא בזה מועיל קביעות אבל באלו הרקיקין הדקין ביותר שעושין בשני ברזלים ונקראין אובליא"ש אין הקביעות שלהם קביעות ואינו מברך אלא בורא מיני מזונות שאין קביעות בזה אכילה לעולם". ומבואר דאע"פ שס"ל לגבי טריטא דארעא שהוא דין הטריטא שפטורה מחלה דמ"מ אי קבע עליה מברך המוציא, מ"מ לגבי הרקיקין שאופין בשני ברזליו, דהם בעצם כעין הוואלפלטקעס דידן, אין מברכין עליהם המוציא אף אם קבע עליהן. ולפי"ז מבואר ומפורש דהוואלפלטקעס אינם הטריטא המדובר בסוגיין. והוא כמו שהעלנו בדברי המג"א.

מיהו, גם אם הסתדרנו עד עתה עם דברי המג"א והמ"ב לגבי הוואלפלטקע"ס, עדיין כל הביאור בזה נסתר עדיין ממש"כ המ"ב בס"ח שם קודם לכן לגבי הנאלסילקע"ס דאע"ג דדקין מאד ורכין מאד מ"מ דין טרוקנין עליהם והן הן הלחמניות הדקות מאד, ומ"מ דין טרוקנין עליהם דאי קבע עליהם מברך המוציא.

וע"כ צ"ל דמייירי ששופכין על העלים קודם אפייתם בתנור ואח"כ אופין בתנור, דכה"ג שאני מהיכא ששופכין על הכירה כשהיא ניסקת. ולפי"ז יתכן דגם לשו"ע יש משמעות גם בצורת האפיה של הטריטא ולא רק בדקותה, שהלא המקור לכך שהדקות היא הקובעת היינו א"נ דגדר טריטא הוי כאותן הוואלפלטקע"ס שהן קלושים ביותר, אבל למבואר דדין הוואלפלטקע"ס לאו מתורת טריטא אתינן עליהו עדיין י"ל דלעניין טריטא מש"כ השו"ע בסט"ו, "אבל טריטא, דהיינו שלוקחין קמח ומים ומערבים אותה ושופכים על הכירה והוא מתפשט ונאפה", היינו בדוקא דנעשה באופן זה, והכי מדוקדק ברש"י שנקט ששופכין על הכירה כשהיא ניסקת ומשמע דבדוקא אם שפך כשהיא ניסקת ולא אם שפך ואח"כ הסיקה אף שעדיין תהיה דקה. ויל"ע.

ומ"מ נראה דבעי' שהטריטא תהא דקה ביותר ולא פחות מאותן הלחמניות הקרויות ניבלאש, דהא המ"ב שם לגבי הניבלאש כ' דהטעם שאין מברכין המוציא אם לא קבע משום שדקין ורכין מאד ומשמע דאם רכין מאד אבל לא דקין מאד עדיין תואר לחם עלי'.

זאת ועוד דמסתבר טובא מש"כ בשו"ת חלקת השדה הנז', דנראה דעניין מה ששופכין על הקערה בעודה ניסקת היינו שעיי"ז נאפת מיד וממילא זה שייך רק בדקין מאד. ועוד דבלא שנאפת מיד אין הבדל מהותי בין זה לבין אם אפאה בתנור, דהא כיון שהמתין באפייתו על הכירה דמי להכינה קודם והכניסה לתנור ומ"ש. וע"כ דיסוד הטריטא הוא שנאפת עם שפיכתה והוא גם לפי המג"א. ועוד דהלא חזי' בזה דיש מחלוקת בין המחבר למג"א דלמג"א אחר אפייתה יש לה תואר לחם ואילו לדעת השו"ע אין לה תואר לחם אף אחר אפייתה, וע"כ צ"ל דה"ט משום שאף אחר אפייתה ניכר עליה שנאפתה באופן של טריטא, והיינו משום דקותה. [ולאור זה יתכן שבאמת גם למג"א מייירי שנאפת מיד, והוא יסבור דאף בדקין מאד יש לחם תורת לחם אי קבע עליהו ומ"מ אופן אפייתה בשפיכה על הכירה

קגרם להו דלאו בני חלה נינהו, אלא שכ"ז שהשפיכה היא אפייתם אבל אם שהו הרבה על הכירה ואז נאפו, דלמא חשיב מאפה גמור אף לעניין חלה ול"ש מאפיה בתנור, ולפי"ז יתכן שלא תהיה נפק"מ לעניין חלה בין המג"א לשו"ע, ויל"ע].

ונמצא, דלעניין בלינצ'ס ופנקייק דקים מאד ששופכין העיסה על הכירה או על מחבת שעל האש וכדו' ונאפות מיד, דין טריתא עלייהו ופטורות מן הפרשת חלה. ואם הם עבים קצת ואינם נאפים מיד, יש להפריש חלה אבל לא בברכה כיון שאולי יש לחוש לדעת המג"א דכיון שאופן אפייתו ע"י שפיכה לכירה או המחבת דילמא אין להם חיוב חלה אף בעבים קצת. אבל לאפה שלא נאפת מיד וגם שאינה בלילה שנשפכת חייבת בהפרשת חלה בברכה, הן לדעת השו"ע והן לדעת המג"א. ולגבי אובלטים וכן מציות דקות כיון שבלילתן עבה וגם אינן נאפים מיד וגם שמכניסין לתנור ודמי למשנ"ת בעניין הנאסילק"ע חייבים בהפרשת חלה בברכה ול"ד לטריתא לפי כו"ע. ולגבי סוג מציות מאד פריכות שממש בנגיעה מתפרקות, מ"מ אין מקום לדמותן לוואפלסקע"ס שקלושין, דהתם קלישותן מחמת דקותן, אבל הכא קלישותן מחמת אופן אפייתם ולא מצד דקותן שהלא עבות הנה.

ולגבי ופלים עכ"פ נמצא שפטורים מחלה לא מדין טריתא אלא משום שקלושים והוא סיבה בפנ"ע דאין להו תורת לחם.

י. ולגבי בלינצ'ס ופנקייק אין לפוטרים מהפרשת חלה משום שנאפים על מחבת עם שמן והוי טיגון ויש להם דין סופגנין, זה אינו, משום שכל שלא מטוגן בשמן עמוק נחשב אפייה ולא טיגון, הכי מבואר ברמ"א או"ח סי' קסח סי"ד, "וכן דבר שבלילתו רכה שאפאו בתנור בלא משקה, דינו כפת ומברך עליו המוציא ושלש ברכות. וכן אם אפאו באלפס בלא משקה. ומעט משקה שמושחין בו האלפס שלא ישרוף העיסה לא מיקרי משקה". וע"ע ברמב"ם (ביכורים פ"ו הי"ב ושו"ע יו"ד סי' שכ"ט ס"ב).

יא. אלא שיש להעיר בכל הנ"ל, דהנה לאחר העיון הנה המקור לדין ההואפלסקע"ס והנאסילקע"ס הוא בשל"ה (שער האותיות אות הקו"ף – קדושת האכילה (ב) סי' רנד) וע"ש שכ' להדיא דטריתא הוא הוואפלסקע"ס, ונמצא דלא כמו שביארנו בכ"ז. מיהו נמצא שהמג"א לשיטתו בדין טריתא שהביא גם את דברי השל"ה לגבי הוואפלסקי"ש ע"כ דמיייתי לדברי השל"ה להלכה אבל לא מטעמי, דאילו השל"ה נקט דהוא מדין טריתא אבל המג"א נקט שאין לו דין לחם אף שבטריתא ס"ל דיש לו דין לחם לעניין ברכה. ובאמת שכשיטת המג"א חזי' מקורו בדברי התר"י, ולפי"ז עדיין לגבי בלינצ'ס ופנקייק יש לחוש לשי' המג"א ולהפריש חלה בלא ברכה.